

Problematika šikany ve školách a možnosti její prevence

Kateřina Vyňuchalová, DiS.

Bakalářská práce
2009

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Ústav pedagogických věd

akademický rok: 2008/2009

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Kateřina VYŇUCHALOVÁ, DiS.**

Studijní program: **B 7507 Specializace v pedagogice**

Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Problematika šikany ve školách a možnosti její
prevence**

Zásady pro vypracování:

Teoretická část

Shrnutí základních teoretických informací týkajících se problematiky šikanování na školách a možnosti její prevence.

Praktická část

Analýza agresivního chování ve školách pomocí vhodných výzkumných metod.

Rozsah práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

1. BENDL, S.: **Prevence a řešení šikany ve škole.** Praha: ISV, 2003. ISBN 80-86642-08-9
2. KOLÁŘ, M.: **Bolest šikanování.** Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-513-X
3. KOLÁŘ, M.: **Skrytý svět šikanování ve školách.** Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-409-5
4. PARRY, J., CARRINGTON, G.: **Čelíme šikanování – sborník metod.** Praha: Institut pedagogicko-psychologického poradenství ČR, 1997.
5. ŘÍČAN, P.: **Agresivita a šikana mezi dětmi.** Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-049-9
6. VÁGNEROVÁ, M.: **Psychopatologie pro pomáhající profese.** Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-678-0

Vedoucí bakalářské práce: **PhDr. Jaromír Beran**

Datum zadání bakalářské práce: **18. února 2009**

Termín odevzdání bakalářské práce: **15. května 2009**

Ve Zlíně dne 18. února 2009

L.S.

prof. PhDr. Vlastimil Švec, CSc.
děkan

Mgr. Soňa Vávrová, Ph.D.
vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ/DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním diplomové/bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že diplomová/bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí;
- na moji diplomovou/bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – diplomovou/bakalářskou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové/bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové/bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Ve Zlíně 7.5.2009

.....
Kyral

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.

3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihledne k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Téma bakalářské práce je Problematika šikany ve školách a možnosti její prevence. Práce je rozdělena do dvou hlavních částí, teoretické a praktické. Teoretická část vymezuje pojem šikana, dále popisuje projevy, formy, následky a účastníky školního šikanování. Závěrečná část práce je věnována prevenci šikany na školách.

Praktická část analyzuje pomocí anonymní dotazníkové metody agresivní chování u žáků čtvrtých ročníků vybraných státních a soukromých středních škol v okrese Kroměříž. K výzkumné části práce je připojeno krátké seznámení s Výzkumnou studií Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR, která je zaměřena na sociální klima v prostředí základních škol ČR a na prevenci šikany.

Klíčová slova: šikana, agresivita, oběť, agresor, prevence

ABSTRACT

The subject of my bachelor work is Chicane in schools and prevention possibilities. The work is divided into two main parts, theoretical and practical. The theoretical part is dealing with chicane, describes signs, forms, results and participants of schools' chicane. I summarise at the end of the thoretical part the chicane prevention in the schools. The practical part analyzes, with help of a questionnaire, aggressive pupils behavior from the fourth year-class in selected public and private secondary schools in Kroměříž region.

Keywords: chicane, aggressor, victim, aggressiveness, prevention

Děkuji PhDr. Jaromíru Beranovi za cenné připomínky, literaturu a informace, které mi pomohly při zpracování bakalářské práce.

Dále bych chtěla poděkovat své rodině za pomoc, podporu a trpělivost při psaní této práce i v průběhu celého studia.

OBSAH

OBSAH	8
ÚVOD.....	10
TEORETICKÁ ČÁST.....	11
1 TEORETICKÁ ČÁST.....	12
1.1 VYMEZENÍ POJMU ŠIKANA.....	12
1.2 ŠIKANA VE ŠKOLE	13
1.3 RIZIKOVÉ FAKTORY PŘÍSPÍVAJÍCÍ K ROZVOJI ŠIKANY.....	14
1.3.1 Agrese	14
1.3.2 Vnitřní zdroje agrese	15
1.3.3 Další jevy související s rozvojem šikany.....	17
1.4 ÚČASTNÍCI ŠIKANY	18
1.4.1 Charakteristika agresorů.....	18
1.4.2 Charakteristika obětí	20
1.5 PROJEVY ŠKOLNÍHO ŠIKANOVÁNÍ.....	21
1.5.1 Šikanování jako nemocné chování.....	22
1.5.2 Šikanování jako závislost.....	23
1.5.3 Šikanování jako porucha vztahů ve skupině.....	24
1.6 ROZPOZNÁNÍ ŠIKANY	24
1.7 NÁSLEDKY ŠIKANOVÁNÍ	27
1.7.1 Důsledky pro oběti.....	27
1.7.2 Důsledky pro agresory.....	28
1.7.3 Důsledky pro ostatní.....	28
1.8 MODERNÍ TECHNOLOGIE A ŠIKANA	28
1.9 SOCIÁLNÍ KLIMA V PROSTŘEDÍ ZÁKLADNÍCH ŠKOL V ČR	30
1.10 PREVENCE A MOŽNOSTI ŘEŠENÍ ŠIKANY	32
1.10.1 Předpoklady úspěšného řešení šikany	33
1.10.2 Práce s oběťmi	35
1.10.3 Práce s agresory	36

PRAKTICKÁ ČÁST	38
2 PRAKTICKÁ ČÁST	39
2.1 ŠETŘENÍ VE TŘÍDÁCH	39
2.1.1 Cíle šetření.....	39
2.1.2 Použitá výzkumná metoda.....	39
2.1.3 Popis zkoumaného vzorku.....	40
2.1.4 Organizace šetření.....	40
2.1.5 Vyslovené hypotézy	40
2.2 VÝSLEDKY ŠETŘENÍ	41
2.2.1 Dotazník.....	41
2.2.2 Hodnocení výsledků dotazníkového šetření	56
2.2.3 Srovnání výsledků šetření na státních a soukromých školách	57
2.2.4 Vyhodnocení hypotéz	58
2.3 DISKUSE K VÝZKUMU	61
ZÁVĚR	65
SEZNAM CITOVANÉ LITERATURY	66
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	67
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK	68
SEZNAM OBRÁZKŮ	69
SEZNAM PŘÍLOH.....	70
PŘÍLOHA I: DOTAZNÍK	71

ÚVOD

Téma mé bakalářské práce je Problematika šikany ve školách a možnosti její prevence. Téma šikany jsem si vybrala především z důvodu aktuálnosti tohoto problému, který je hrozbou na všech typech i stupních škol.

Velký vliv na odhalení šikany a omezení jejího vlivu již v počátečním stadiu má škola. Velmi záleží i na samotných učitelích. Jen všímavý pedagog, který se orientuje v této problematice, není „slepý“ k problémům dětí a dokáže u nich vzbudit důvěru, je pak schopen vyzorovat toto patologické jednání, případně se o něm dozvědět a včas tento problém řešit.

Na agresivním chování žáků se ale nepodílí jen školní prostředí. Příčinou může být také rodina, její výchovné působení a stanovení hodnot. Rodiče jsou velmi často negativním faktorem. Nevhodné chování svého dítěte podporují a neberou na vědomí, že dítě žije a pohybuje se v určitém kolektivu a musí se podřizovat daným normám.

Šikana patří mezi nejzávažnější negativní jevy v současné škole. Přesto, že se případy šikanování mezi školní mládeží, zejména díky prostředí, ve kterém k němu dochází, jeví spíše jako pedagogický problém, nelze pominout jeho sociální závažnost. Ten, kdo byl někdy šikanován a poznal traumata šikany a ponižování, potvrdí, že šrámy na duši zůstávají v člověku dál, někdy po celý život. Je nutné pocity méněcennosti a poškozené sebedůvěry včas zachytit a pracovat s nimi tak, aby se zamezilo případným neúspěchům nejen ve škole, ale i v osobním životě.

V souvislosti se školní šikanou se v poslední době stále častěji hovoří také o kyberšikaně. Touto formou šikany označujeme zneužívání moderních technologií jako je např. Internet nebo mobilní telefon. Obětí školní kyberšikany jsou nejen žáci ale přibývá případů, kdy se obětí stávají pedagogové. Ti bývají ve většině případů natáčeni a pak umístováni na internetových serverech.

Cílem praktické části práce bylo zjistit a porovnat pomocí anonymní dotazníkové metody rozdíly v projevech a četnosti agresivního chování u žáků čtvrtých ročníků vybraných státních a soukromých středních škol v okrese Kroměříž.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 TEORETICKÁ ČÁST

1.1 Vymezení pojmu šikana

„Slovo šikana pochází z francouzského slova chicane, což znamená zlomyslné obtěžování, týrání, sužování, pronásledování, byrokratické lpění na liteře předpisů.“ Takto definuje etymologický původ slova šikana psycholog Pavel Říčan (1995, s. 25). [1]

U nás tento pojem začal používat před listopadem 1989 psychiatr Petr Příhoda v souvislosti se šikanou v tehdejší socialistické armádě.

V současnosti se ale toto slovo běžně užívá v jiném smyslu. Nejčastěji je šikana definována jako úmyslné týrání, ponižování či omezování jedince nebo jedinců. To se děje prostřednictvím jiného jedince, případně celé skupiny. Je to projev agresivního a násilného chování se záměrem ublížit, ohrožit, zastrašit či ponížit. Ovšem aktuálně jsou slova šikana a šikanování převážně spojována se školními lavicemi. Podle britských badatelů je šikanou ve školním prostředí situace, „kdy jedno dítě nebo skupina dětí říká jinému dítěti ošklivé a nepříjemné věci, bije je, kope, vyhrožuje mu, zamyká je v místnosti a podobně. Tyto incidenty se mohou často opakovat a pro šikanované dítě je velmi obtížné, aby se samo ubránilo. Jako šikanování mohou být označeny také opakované posměšky nebo ošklivé poznámky o rodině. Jako šikanování však obvykle neoznačujeme občasnou rvačku nebo hádku přibližně stejně fyzicky vybavených soupeřů“ (Říčan, 1995, s. 26). [2]

Ministerstvo školství definuje šikanu jako „jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrožit nebo zastrašovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí druhé osobě, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako nápadné přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní či jinou skupinou spolužáků.“ (Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení čl.1, odst.1). [3]

Je důležité uvědomit si, že šikana není jen problémem dětí a mládeže, ale zjišťujeme ji v sociálních skupinách nejružnějších věkových kategorií. Setkat se s ní můžeme již v mateřské škole i na všech dalších stupních školského vzdělání, v rodině (zaměření na

neoblíbené dítě, na starší členy rodiny, problémy v partnerských vztazích), v dětském domově, ve výchovném či diagnostickém ústavu, ve sportovních zařízeních, v zaměstnání (tzv. mobbing - znepríjemňování života na pracovišti, případně bossing - nadřizený pracovník šikanuje své podřízené), ale i v domově důchodců, v armádě či ve vězení (Bendl, 2003, s.29). V každé této instituci či zařízení má šikana svoje specifické rysy, formy, charakteristiky obětí atd.

1.2 Šikana ve škole

Násilí a s ním spjatá šikana ve školách vzrůstá na celém světě a v současnosti je můžeme označit jako globální problém. Raná forma šikany se vyskytuje na všech školách. Školy, které tvrdí, že se u nich šikana nevyskytuje, buď lžou, nebo neví, co přesně tento pojem znamená.

Mezi časté projevy školního šikanování patří ničení věcí, nadávky, fackování, vyhazování věcí z oken, ale i urážení dítěte samotného, popřípadě jeho příbuzných. V nepřímé podobě se může projevit i jako nápadné přehlížení a ignorování žáka nebo žáků spolužáky ze třídy popřípadě i jinou skupinou spolužáků. Velkým utrpením mohou být tyto příhody pro děti, které jsou citlivější a mají obavu svěřit se rodičům nebo učitelům (Říčan, 1995).

Ke školní šikaně dochází nejčastěji mezi žáky ve stejné třídě nebo výchovné skupině, nejenom ve škole v době přestávky, ale i cestou do školy a ze školy, nebo v době osobního volna dětí. Může se odehrávat v ústraní (šatna, WC), ale velmi často se týrání spolužáka odehrává i ve třídě za přítomnosti většiny spolužáků. Projev šikany je jim mnohdy lhostejný. Na stranu ponižovaného se nepostaví z obavy, že se sami stanou objektem šikany ze strany silnějšího spolužáka. Ti svoje agresivní aktivity provádějí pod rouškou zdánlivě nevinných žertíků, kterými se celá třída dobře baví. Přesné zmapování šikany ve školách je velmi obtížné, ve většině případů jde především o skryté šikanování. Lehčí formy a počáteční stádia zasahují však velkou část školní populace. Z těchto mírných šikan se v mnohých případech vyvine pokročilé stádium. Určit přesně, kolik je doopravdy šikany mezi školními dětmi, nelze, protože každý případ šikany je jiný. Není možné posoudit, jak vážnou šikanu máme do statistik zařadit. Navíc šikana, a to i velmi závažná zůstává před dospělými dlouho tajena, ve velké většině se o šikanování neví a nebývá odhalena (Říčan, 1995, Kolář, 2001).

„Pocit bezpečí každého jedince je neodmyslitelnou podmínkou vytváření produktivního prostředí a dobrého sociálního klimatu školy. Všechny školy a školská zařízení mají proto povinnost předcházet všem náznakům agresivity a všem způsobům šikanování mezi žáky a svěřenci“ (Metodický pokyn MŠMT k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení Čl.1,odst. 2). [4]

Šikana není žádný nový fenomén. Můžeme říci, že existuje stejně dlouho jako škola sama, protože k projevům šikany docházelo i v dávné minulosti. Bendl (2003) však varuje, že šikana ve své současné podobě vykazuje některé velmi alarmující znaky:

- Stále více narůstá počet případů šikany.
- Snižuje se věk agresorů.
- Zvyšuje se brutalita a zákeřnost šikany.

A je velmi těžké šikanu správně rozpoznat, neboť hranice mezi běžným a v podstatě nevinným pošťuchováním a skutečnou šikanou je velmi tenká.

1.3 Rizikové faktory přispívající k rozvoji šikany

Spektrum příčin, faktorů a vlivů vedoucích ke vzniku a vývoji šikany je velmi mnoho. I kdybychom je znali všechny, musíme si uvědomit, že ne každá z nich se dá odstranit, např. vztek, který člověka přepadne v situaci, kdy mu někdo vstoupí do cesty při dosahování pro něj významného cíle. Pokusím se nastínit alespoň ty nejčastější a nejvýznamnější příčiny, faktory a vlivy.

1.3.1 Agrese

Šikanu můžeme chápat jako určitou agresivní poruchu chování. Pojem agrese je velmi široký a je nutné si vymezit jen jeden určitý typ. Nejcharakterističtějším typem šikanování je tzv. vnitrodruhová agrese, pro kterou je typická agrese mezi příslušníky stejného druhu. Tato agrese je patrná i u některých živočišných druhů, ale pro zjednodušení se chci zabývat jen agresí mezi lidmi.

Otázku, kde se v lidech bere agrese, si alespoň jednou v životě položil každý z nás, např. při sledování zpráv nebo při studiu historie. A současně se vynořily další otázky. Je agrese vrozená? Je to nějaký pud, který nemůžeme ovládnout a který se musí někde vybit?

Nebo agresivita vzniká v průběhu života pod vlivem špatné výchovy, negativního působení okolí? Všeobecně akceptován je předpoklad, že agresivní projevy člověka mají vnitřní, vrozené zdroje, které jsou rozvíjeny sociálním učením nebo prostředím. Agresivitu většinou vnímáme jako negativní chování s destruktivními následky. Průvodními jevy bývá neposlušnost, negativismus, neústupnost, často i nezdvořilost a absence emočního prožívání.

Ve školním prostředí se objevuje zejména (Ondráček, 2003, s. 83) [5]:

- agrese verbální, tzn. provokování, urážky a nadávky, pomluvy, hrozby, apod.,
- agrese tělesná, tzn. bití, kopání, rvačky, apod.,
- agrese proti věcem, tzn. poškozování pomůcek, učebnic, zařízení školy, osobních věcí, apod.,
- agrese proti sobě samému, tedy sebepoškozování a sebezraňování.

1.3.2 Vnitřní zdroje agrese

Agrese jako instinkt

Člověk se rodí s určitou mírou agresivity, která je nutná k přežití, např. v pravěku bylo nutné, aby byl schopen bránit se při napadení nebo aby si dokázal obstarat potravu, tj. ulovit zvěř. Srovnáme-li pravěk se současností, je jasné, že dnešní člověk musí své vrozené instinkty realizovat jiným způsobem. To se týká hlavně mužů, neboť u nich existuje silnější vrozená potřeba lovit. Muži mají v těle také více hormonu testosteronu, který je důvodem, proč jsou více agresivnější a průbojnější než ženy. Agrese je také primární reakcí člověka na překážku, která brání v dosažení zvoleného cíle (jedná se o situaci frustrace). Určitá míra agresivního chování je pro život člověka nezbytná.

Sociální učení a agrese

Řada psychologů zastává názor, že agresivní chování je naučené, to znamená, že se vytváří na základě zkušenosti. Podle této teorie se lidé chovají agresivně, protože zažili určité situace, ve kterých použití agrese vedlo k úspěchu či k získání nějakého předmětu a současně nenásledoval žádný trest, např. když se sourozenci hádají o hračku (autíčko, panenku). Jeden toho druhého uhodí a hračku si vezme a hraje si s ní, tzn. dosáhl uspokojení. A pokud si rodiče tohoto jednání nevšímají a nepotrestají tohoto malého

útočníka, pak si dítě do paměti uloží tento způsob jednání a při další podobné situaci tento zapsaný model znovu použije. A pravděpodobně vůbec nebude tušit, že dělá něco špatného. Na základě těchto zkušeností si dítě vytváří modely chování v různých situacích. Záleží hlavně na rodičích, ale i na širším okolí, které z těchto modelů si dítě osvojí. Zda bude mít svou paměť plnou agresivních zážitků a situací či nikoliv. Dítě si rovněž vytváří modely chování podle toho, co vidí ve svém okolí – v rodině, na veřejnosti, ale i v televizi.

Rodina

Rodina je prvním místem, kde dítě pozoruje chování rodičů a vytváří si vzorce chování. V současné době je pozice rodiny nestabilní. Míra rozvodovosti ve vyspělých zemích dosahuje až 50%, čemuž odpovídá i situace v České republice. V rodinách, kde rodiče nejsou schopni rozumně se mezi sebou domluvit, vzájemně si vulgárně nadávají, případně používají dokonce proti sobě násilí, není překvapujícím faktem, že děti tyto vzorce chování nevědomě přejímají. Někdy tuší, že jejich chování není správné, ale neví a neumí se chovat jinak. Dysfunkční rodina není ve většině případů schopna zajistit dětem harmonickou, přívětivou a pohodovou atmosféru bez prvků agrese. Není schopna tedy zajistit takovou atmosféru, která přispívá ke zdravému rozvoji plnohodnotného jedince, který je schopen dosahovat svých cílů a řešit konflikty bez použití násilí a ubližování jiným.

Veřejnost

Často slyšíme od dospělých lidí stížnosti na to, jak je dnešní mládež zkažená, agresivní a brutální. Stížnosti na chování mladých provází lidstvo odedávna. Výzkumy ukazují, že dnešní děti a mládež se přece jen od dřívějších generací. Erb (2000) uvádí, že dnešní mladá generace se vyznačuje větší mírou agresivity, větším počtem násilníků, nižším morálním povědomím a nižším prahem zábran (např. kopat do ležící oběti bylo dříve zcela nepřijatelné, ale dnes to není nic výjimečného). V médiích vystupuje řada lidí, kteří by měli být vzory pro dnešní mladou generaci. Jedná se o lidi, kteří jsou veřejně činní, slavné osobnosti, zkrátka o lidi, kteří jsou veřejně známí, jsou tzv. na očích – politici, zpěváci, herci, sportovci a další známé osobnosti, které imponují mladé generaci. Často vidíme, jak mnozí politici lžou, vzájemně se pomlouvají a osočují, nedokáží přiznat chybu a vzdát se svého lukrativního postu.

Televize a další média

V současné době je velmi diskutované téma vlivu televize a jiných médií na růst násilí a agresivity u dětí a mládeže. Děti a mládež mohou sledovat v každou denní dobu pořady plné intrik, násilí a vražd. Sledování těchto typů filmů a seriálů vede ke změně postoje k násilí v tom smyslu, že vede k zlehčování násilí a jeho následků. Při dlouhodobém sledování brutálních scén dochází k omezení soucitu a nerozvíjí se schopnost empatie. Děti začnou chápat násilí jako něco normálního, co patří do běžného života a co jim umožní snáze dosáhnout svých cílů. Tyto akční filmy vysílají jednoznačné poselství o tom, že silnější vítězí, že úspěchu se dá dosáhnout jedině tehdy, pokud se nebudeme ohlížet na druhé. U malých dětí je třeba si navíc uvědomit, že u některých ještě není vyvinuto vědomí konečnosti života. Nejsou schopny pochopit, co znamená, že někdo může zemřít.

1.3.3 Další jevy související s rozvojem šikany

Další jevy, které bývají dávány do souvislosti s rozvojem šikanování, jsou:

- Podmínky, ve kterých dnešní mládež žije a vyrůstá - neosobní panelová sídliště v městech, s čímž je spojeno těsné soužití mnoha lidí na malém prostoru a způsobuje tak přesycení sociálními kontakty.
- Obecný pokles autority dospělých, a to jak učitelů, tak i rodičů.
- Nárůst sociálních rozdílů ve společnosti – u nás se tento rozdíl začíná silně prohlubovat od roku 1989 a stále pokračuje. Vzniká zvláštní typ šikany, která se označuje jako „ekonomická šikana.“ Rozdílné finanční možnosti rodičů mají za následek, že děti si navzájem závidí to, co jeden má a druhý ne. V dnešní době se jedná hlavně o mobilní telefony, značkové oblečení či zahraniční dovolenou.
- Přemíra podnětů z okolního prostředí (počítače, video, televize).
- Touha po moci, přání ovládat druhé lidi, manipulovat s nimi je touhou, která je skryta v každém člověku, i když si to mnozí z nás nechtějí přiznat. Pocit, že někoho můžeme ovládat, je pro nás velmi příjemný.
- Zvědavost je také jedním ze zdrojů šikany. Agresora zajímá, kolik obětí vydrží fyzického a psychického týrání, jak se bude chovat ve chvílích strachu, bolesti a beznaděje, kam až je

oběť ochotna a schopna zajít ve vyhocené situaci apod. Se zvědavostí je částečně spjata i nuda a touha po nových a vzrušujících zážitcích.

- Šikana může vzniknout i jako důsledek neuspokojení nebo poškození základních potřeb dítěte, a to jak v rodině (nedostatek lásky a pozornosti ze strany rodičů, špatná komunikace), tak i ve škole (nezařazení se do třídního kolektivu).
- Tlak k mužnosti – společnost od chlapce očekává určité chování – aby byl tvrdý, nebál se rány a v případě nutnosti uměl dát ránu sám. Tento tlak býval dříve velice silný mezi šlechtickými chlapci a všude tam, kde se od chlapců očekávalo, že v dospělosti budou bránit svou vlast. V dnešní době má armáda jinou prestiž a tento tlak se přemístil do oblasti sportu a tělesné výchovy. Agresivita může být někdy důsledkem úzkosti a malého sebevědomí jedince, který tímto způsobem zakrývá své slabosti a navenek tak ukazuje, že není žádný slaboch.
- Důvodem šikany může být i rasový motiv, který může zůstat skryt. Dítě pak musí odolávat náporu posměšků a to jen kvůli svému odlišnému rasovému původu.

1.4 Účastníci šikany

Jako hlavní protagonisty šikany běžně označujeme agresory (šikanující, útočníky) a oběti (šikanované, napadané). V procesu rozvoje šikany ale nejsou jejími jedinými účastníky. Řadíme sem také ostatní spolužáky, učitele, ředitele a všechny zaměstnance školy, rodiče a společenské podmínky. Všechny tyto faktory se na daném procesu určitým způsobem podílejí a ovlivňují ho (Bendl, 2003).

1.4.1 Charakteristika agresorů

Badatelé se shodují v tom, že sklon k agresivnímu chování se vytváří v předškolním věku, ba dokonce již v prvních letech života. Určitou roli zde hrají temperamentové dispozice, zejména vznětlivost, impulsivita a menší citlivost k možným následkům jednání. Tyto vlastnosti však samy o sobě nevedou k agresivitě. Musí k nim přistoupit určitý způsob výchovy, resp. zacházení s dítětem. Nejvíce dítěti škodí nedostatek zájmu, citový chlad, ponižování, lhostejnost až nepřátelství, prudké výbuchy negativních citů nebo dokonce nenávisť. K tomu často přistupuje fyzické i psychické násilí a v neposlední řadě také tolerance k násilí, jehož se dítě dopouští vůči svým vrstevníkům.

Typickým rysem násilníka je snaha dominovat, ovládat druhé a bezohledně se prosazovat. Snadno se urazí, mají sklon vidět agresi proti sobě i tam, kde se žádná neprojevuje. Otevřené násilí považují za přirozený prostředek k uspokojení své potřeby převládat nad ostatními. Ublížovat druhým je pro ně radostí. Nemají žádné vědomé pocity viny, netrápí se tím, že někomu ublížili, zasloužený trest vnímají jako křivdu. Chybí jim jakýkoliv náhled na morálnost, mravní normy si upravují podle svých potřeb. Používají lidi jako věci, které lze využít, šikanu vnímají jako zábavu a legraci. Co se týká fyzické stránky agresora, jedná se většinou o nadprůměrně tělesně zdatné jedince, kteří jsou silní a obratní. Nemusí to být však pravidlem. Inteligence spojená s bezohledností a krutostí může také vyvažovat nedostatek v tělesné síle. Agresor může získat proti oběti skupinu, která má nad obětí převahu. Může dokonce šikanu promyslet a zorganizovat a přitom se nemusí oběti ani dotknout. Na druhé straně jsou obvykle šikanující děti posuzovány jako děti s nižším IQ a poruchami čtení (Kolář, 1997, 2001, Říčan, 1995).

Většina agresorů vykazuje vysoký stupeň sebevědomí. Určitá část však trpí hlubokými pocity méněcennosti, které se promítají hlavně do neschopnosti navázat vztahy se svými vrstevníky. Patří sem děti, které jsou vystavovány tělesnému násilí a ponižovány jinými dětmi nebo vlastními rodiči. U rodin dětí se sklonem k šikanování se velmi často setkáváme s tělesným násilím ve vztahu rodičů navzájem. Útočníci většinou usvědčení z šikanování popírají. Záměrně lžou, překrucují fakta, obracejí pravdu naruby, používají falešné svědky a nutí své odpůrce ke lhaní nebo odvolání výpovědi.

V současné době pochází řada dětských agresorů z rodin podnikatelské „elity“. Mívají úspěšné, rychle zbohatlé rodiče, kteří bývají svou prací plně absorbováni a dětem se nevěnují, zato je rozmazlují astronomickým kapesným.

Typy iniciátorů šikanování (Kolář, 1997, 2001):

První typ - hrubý, primitivní, impulzivní s kázeňskými problémy, někdy zapojený do gangů páchajících trestnou činností. Šikanuje tvrdě, nelítostně, cíleně používá šikanování k zastrahování ostatních. Pochází z rodiny, kde se agresivita a brutalita často vyskytuje.

Druhý typ - velmi slušný, kultivovaný, zvýšeně úzkostný, někdy i se sadistickými tendencemi v sexuálním smyslu. Násilí a mučení je cílené a rafinované, děje se ve skrytu, bez přítomnosti svědků. Pochází z rodiny, kde je až vojenský dril bez lásky.

Třetí typ – „srandista“, optimistický, dobrodružný, výmluvný, se značnou sebedůvěrou. Šikanuje pro pobavení sebe a ostatních. Pochází většinou z rodiny, kde je absence duchovních a mravních hodnot.

Odlišnosti můžeme u agresorů pozorovat také z hlediska jejich pohlaví. Z provedených výzkumů vyplývá, že chlapci při šikaně nedělají rozdíly mezi pohlavím, zatímco dívky se spíše soustředí zase na dívky. Chlapci používají zejména násilí fyzické, výhrůžky a vydírání a hlavním faktorem je pro ně fyzická nebo psychická slabost oběti. Dívky mají naopak sklon k šikanování psychickému. Nejčastěji využívají intrikování proti oběti, její vytěšňování ze skupiny, pomluvy. Důvodem takového chování bývá nejčastěji získání pozornosti a obdivu ze strany ostatních nebo tzv. školní lásky, kdy se jedná o vzájemné přebírání chlapců (Bendl, 2003, s. 45). Fyzická agrese je mezi dívkami spíše vzácností, což vyplývá hlavně z tělesné stavby, ale také z obav, jaké důsledky pro ně může mít odhalená šikana. Bývá však doplňována rafinovaným ponižováním, někdy i se sexuálním podtextem. Šikanující dívky se podle výzkumů také často později stávají matkami, které prosazují velmi tvrdou a krutou výchovu vlastních dětí (Říčan, 1995).

1.4.2 Charakteristika obětí

Nejčastějšími oběťmi se stávají jedinci odlišující se vzhledově, sociálně nebo s fyzickým viditelným postižením, dále neobratní, bázliví a plaší. Mohou se odlišovat rasově a národnostně, hodnotami, vyznáním, jiným chováním. Stále častěji jsou mezi ně řazeni žáci s vývojovými poruchami učení, případně se smyslovými vadami a žáci ukáznění, bezproblémoví, dodržující školní řád, kteří nad ostatními většinou nějakým způsobem vynikají (Bendl, 2003, s. 46, 47).

Dalšími typickými znaky šikanovaných dětí jsou uzavřenost, málomluvnost, jiné zájmy. Bývají méně oblíbené, nezapojují se do činností skupiny, samy sebe často považují za neschopné navázat vztahy s ostatními. Podceňují svoji inteligenci i vnější vzhled. Jejich nízké sebevědomí jim potom neumožňuje přijímat pozitivní signály od ostatních, protože jsou přesvědčeny, že všichni se na ně dívají stejným pohledem jako ony samy. Jinou skupinou obětí agrese jsou děti úzkostně pečujících matek. Vyznačují se velkou nesamostatností a fixací právě na matku. Díky přehnané péči se stávají snadným terčem různých posměšků, urážek nebo neslušných přezdívek. Také dítě, které je rodiči příliš hýčkáno a v průběhu jeho dosavadního života jsou mu odstraňovány veškeré překážky, se

kterými by se mohlo „poprat“, se stává častou obětí, neboť se zcela podvolí skutečnosti, protože nemá dostatečné sebevědomí, nikdo ho nenaučil, jak reagovat v případě nebezpečí. Ovšem někdy není vůbec důležité, jaká oběť je, protože výběr může být naprosto nahodilý a může se jí stát kterékoliv dítě.

Bendl ve své knize rozlišuje několik podskupin s těmito charakteristikami:

„*Pasivní oběti* - tyto děti jsou bojácné, opatrné a uzavřené. Jsou často fyzicky slabé a těžko si hledají přátele. Mají nedostatek dovedností a sebedůvěry.

Provokující oběti - existuje malá skupina dětí, které schválně provokují negativní reakce druhých. Pošklebují se a posmívají, ale když jim druzí oplatí stejně, rychle si stěžují.

Účelové oběti - tyto děti na sebe berou roli oběti, aby získaly uznání a popularitu. Hrávají roli „třídního šaška“ nebo se připojují k výtržnickému chování, aby neměly problémy s přijetím do skupiny.

Falešné oběti - některé děti si přehnaně stěžují na ostatní. Jde obvykle o chování zaměřené na získání pozornosti, nicméně se vyplatí prověřit, zda se za tím neskrývají skutečné problémy.

Útočníci-oběti - některé děti jsou v některých situacích obětmi, ale v jiných útočníky. Děti vystavené šikanování dospělých jsou pak více náchylné k agresivitě vůči mladším a slabším. Zvláštností u tohoto typu oběti je, že tyto děti jsou výrazně neoblíbené v kolektivu.“ (Bendl 2000) [6].

Na závěr výčtu charakteristik oběti se nabízí otázka, v jakém rodinném prostředí vyrůstají oběti? Nezdá se, že by jim v raném dětství chyběla rodičovská láska a pozornost. Spíše nebyly dostatečně vedeny k samostatnosti a nenaučily se, jak se prosadit v dětském světě, čímž se zvyšuje pravděpodobnost, že se mohou stát obětmi šikany.

1.5 Projevy školního šikanování

Dle Koláře (2005) lze projevy šikanování rozčlenit na:

1. přímé a nepřímé,
2. fyzické a verbální,
3. aktivní a pasivní.

Kombinacemi výše uvedeného vznikne 8 druhů šikanování:

1. fyzické přímé aktivní (např. škrčení, kopání, fackování),
2. fyzické aktivní nepřímé (např. „kápo“ pošle někoho, kdo oběť zbije, oběti jsou ničeny věci),
3. fyzické pasivní přímé (fyzické bránění oběti v dosahování jejích cílů, např. oběť se nemůže posadit do lavice),
4. fyzické pasivní nepřímé (odmítnutí splnění požadavků, např. agresor odmítne oběť na její žádost pustit ze třídy),
5. verbální aktivní přímé (např. nadávání, urážení, zesměšňování),
6. verbální aktivní nepřímé (např. rozšiřování pomluv, symbolická agrese, která může být vyjádřena v kresbách),
7. verbální pasivní nepřímé (např. neodpovídání na pozdrav),
8. verbální pasivní přímé (spolužáci se oběti nezastanou, je-li oběť obviněna z něčeho, co udělal agresor).

1.5.1 Šikanování jako nemocné chování

Šikana má svoji vnitřní dynamiku a svůj zákonitý vývoj. Dle Koláře (1997, 2001) může šikana procházet až pěti vývojovými stupni podle toho, jaké jsou podmínky pro její rozvoj. S každým stupněm agresivita narůstá a následky se zhoršují:

První fáze

V první, počáteční fázi se objevuje nepřímá forma šikany. Oběť je vyloučena ze skupiny, je osamocena, ostatní ji pomlouvají, nechtějí s ní ani spolupracovat, ani sedět v lavici. Jde o mírné, převážně psychické formy násilí, tzv. ostrakismus. Tato situace je zárodečnou podobou šikanování, která obsahuje riziko dalšího negativního vývoje. Pokud se včas neodhalí a nepotlačí, vyvine se ve skutečnou, přímou šikanu.

Druhá fáze

Ostrakismus může přerůst do dalšího vývojového stádia, kdy se manipulace přitvrzuje a objevuje se fyzická agrese. V této druhé fázi se útočníci na oběti odraňují nebo se snaží nevybíravými a zdánlivě nevinými žerty pobavit sebe i své okolí. Ve skutečnosti je

zapojen celý třídní kolektiv – část třídy šikanuje, část se baví, část je netečná a do problému nezasahuje. Agresor si svou moc uvědomuje a stupňuje násilí.

Třetí fáze

Do třetí fáze se skupina dostává tehdy, pokud někdo z vnímavých kantorů nebo spolužáků nezasáhne. Často situaci zachrání citlivý spolužák, který je povznesený nad pochybné názory ostatních. Je ale třeba zdůraznit, že v praxi je takovýchto silných dětí minimum.

Čtvrtá fáze

Ve čtvrté fázi se už musí celý kolektiv ztotožnit s ideologií a pseudomorálkou agresorů, jejímž základem je zákaz „bonzování“. S růstem násilí dochází k tomu, že se k jednání agresorů přidávají všichni s podobnými sklony, případně i takoví, kteří se radují, že na ně nedošlo. Mlčící většina se násilí jakoby neúčastní. Avšak ve chvíli, kdy se proti němu aktivně nepostaví, přestává být nezúčastněná.

Pátá fáze

V okamžiku, kdy původně neutrální či mírně nesouhlasící členové skupiny jsou stále konformnější a se zájmem přihlížejí a pozorují situaci, případně se stále více zapojují do týrání, brutální násilí se začíná považovat za normální, dokonce za výbornou legraci, šikana přechází do poslední páté fáze, stádia tělesného týrání.

Kolář (2001) dále upozorňuje na závažnou skutečnost: „Znalost vnitřního vývoje šikanování, tak jak byl nastíněn, nám umožňuje respektovat stupně obtížnosti léčby, diferencovat pomoc a promyšleně volit diagnostické a terapeutické skupiny. V případě, že bychom reagovali pouze na vnější projevy šikanování a nerespektovali zvláštnosti jednotlivých stadií, potom by naše sebepoctivější snaha pomoci vyzněla nahodile a velmi rizikově.“ [7] Jinak budeme postupovat, pokud se bude jednat o počáteční fázi, (tj. první, druhé a třetí stádium) a jinak u pokročilé fáze, (tj. čtvrté a páté stádium).

1.5.2 Šikanování jako závislost

Zde se jedná o vzájemnou vazbu mezi agresorem a obětí. Tento nesvobodný, nesymetrický vztah je určen strategií skrýt vlastní strach a zároveň využít strachu toho druhého. Princip rozděluje žáky na silné a slabé. Silní jedinci svůj strach skrývají tím, že ho vyvolávají u druhých, slabí jsou strachem tak ochromeni, že ukážou všechny slabosti, které původně

chtěli zakrýt. Mezi těmito skupinami vzniká od počátku oboustranná a překvapivá vazba, vzájemně potřebují jeden druhého. Při pokročilých stádiích šikanování dochází k závislosti mezi agresorem a obětí. Agresor je nutkán ke zdokonalování a stupňování utrpení oběti, závislost se stupňuje. Pro postiženého tak může nastat až extrémní forma závislosti - identifikace s agresorem. Oběť poslouchá agresora na slovo a odezírá, co má udělat. Považuje ho za kamaráda a obdivuje ho (Kolář, 1997, 2001).

1.5.3 Šikanování jako porucha vztahů ve skupině

Šikanování není pouze záležitostí agresora nebo oběti, ale vztahuje se i na konkrétní skupiny. Je vždy těžkou poruchou vztahů skupiny, můžeme jej tedy chápat jako onemocnění celé skupiny. Při provádění prevence a nápravy musím směřovat k léčbě celé skupiny. Diagnostika patologie vztahů umožňuje rozlišit patologii vztahů ve skupině jak z hlediska forem projevů patologie, tak i z hlediska jejich intenzity a rozsahu. Zpravidla se jedná o patologické deformace vztahů vůči jedinci, tzv. černé ovci či obětnímu beránkovi, nebo vůči několika jedincům. Vztahy jsou deformovány jako boj podskupin, boj o moc, postavení, výhody (Kolář, 1997, 2001).

1.6 Rozpoznání šikany

Děti, které se staly obětí šikany, se často nacházejí ve velmi zoufalé situaci. Potřebují pomoc, ale většinou si o ni nedokáží říct. Cítí se ponížené, stydí se a mají velký strach z pomsty agresora. Šikana se netýká pouze jednotlivců, ale často se odehrává ve třídě za přítomnosti většiny spolužáků, kteří se oběti nezastanou. Většinou je to z důvodu lhostejnosti nebo ze strachu. Ze strachu také většina dětí nedokáže veřejně projevit svůj názor, protože nechce, aby agresor obrátil pozornost na ně.

O většině šikanování se bohužel neví a zpočátku ani není jednoduché šikanování rozpoznat. Často je zlehčováno a zaměňováno za škádlení a běžné potyčky. Rozdíl je ale v tom, že pro šikanu je nejtypičtější asymetrie sil, kdy silnější agresor záměrně zneužívá slabší oběť, kterou napadá urážkami a často i ranami. Ovšem je také prokázán určitý přechod mezi škádlením a nevhodnou legrací a krutým posměchem, který je často spojen s brutalitou. Mezi nejvýznamnější znaky šikanování patří tedy záměrnost, opakování (není vždy podmínkou), nepoměr sil a samoučelnost agrese. Pokud oběť nenajde způsob, jak se bránit, agrese se stupňuje.

Šikana se velice těžko rozpoznává také proto, že není vidět. Závažnější forma se děje vždy v nepřítomnosti pedagoga. Je třeba sledovat určité varovné signály. Zpočátku jsou tyto signály nepřímé, je to skryté volání oběti o pomoc. Bohužel ale často unikají pozornosti učitele. Žák nebo student bývá ve třídě osamocen, bez kamarádů, chodí pozdě do třídy, začíná mít problém s absencí, je nesoustředěný, prospěch se mu zhoršuje. „Tyto méně nápadné signály bychom neměli podceňovat a vždy bychom je měli prověřit. Velmi důležitým kritériem je, jak podezřelé chování prožívá žák, kterému je „legráčka“ určena. Zpravidla to není možné zjistit přímo, prostým dotázáním toho kterého žáka. Nezřídka je potřebná odborná diagnostika, ale je nutné si najít čas alespoň na přátelský a povzbuzující rozhovor.“ (Kolář, 2005, s. 31.)

Velký vliv na odhalení šikany mohou mít i rodiče. Je důležité, aby byli vnímaví a rozpoznali, že s dítětem není něco v pořádku. V případě podezřelých projevů by se měli snažit k němu co nejvíce přiblížit a zjistit podstatu jeho problémů. Dítě by mělo mít důvěru v rodiče a nemělo by mít obavy svěřit se jim. Mezi určité známky šikany, které mohou rodiče vysledovat, patří, že dítě je zaražené, smutné, nechce mluvit o tom, co se děje ve škole. Zdá se, že nemá žádné kamarády, špatně spí, před odchodem do školy trpívá bolestmi hlavy a břicha, může i zvracet. Do školy i ze školy chodí oklikami, často se vrací domů s poškozeným oblečením, zraněné, špinavé. Ztrácí věci, nevychází s kapesným.

Na základě výše uvedeného můžeme tedy shrnout ukazatele šikany na přímé a nepřímé. Nepřímými ukazateli je chování nebo vzhled dítěte a přímými ukazateli je chování okolí vůči dítěti.

Mezi nepřímé ukazatele šikany patří:

- strach jít ráno do školy,
- záškoláctví,
- opakované bolesti hlavy či břicha,
- zhoršení prospěchu ve škole,
- ztráta zájmu o učení,
- porucha soustředění,
- pobývání v blízkosti učitelů,

- ustrašené vystupování,
- pozdní návraty ze školy,
- návraty s poškozeným a ušpiněným oděvem,
- dítě se vrací ze školy vyhladovělé,
- modřiny, odřeniny bez věrohodného vysvětlení,
- opakovaná ztráta peněz či osobních věcí,
- dítě žádá o peníze pod různými záminkami,
- špatné usínání, noční můry,
- smutná nálada,
- apatie, někdy naopak nezvyklá agresivita.

Mezi přímé ukazatele šikany patří:

- úmyslné ponižování,
- hrubé žertování a zesměšňování,
- nadávky,
- neustálé kritizování a zpochybňování,
- poškozování a krádeže osobních věcí,
- poškozování oděvu,
- výsměch,
- pohrdání,
- omezování svobody,
- bití, kopání, jiné tělesné napadání.

Přímá a nepřímá šikana se velmi často vyskytuje současně: dítě, které je fyzicky týráno, uráženo atd., bývá také svými vrstevníky izolováno a odstrkáváno (Říčan, 1995).

V momentě, kdy se dítě svěří rodičům, že je mu ubližováno, měli by mu důvěřovat a projevit maximální citovou podporu. Měli by se snažit o získání co nejpřesnějších informací, a poté začít řešit vše s třídním učitelem, případně ředitelem školy. Důležitá je

spolupráce školy. Rodiče by měli požadovat od školy informace, zda je schopna uvedenou problematiku řešit a jakým způsobem. Dokud nebude záležitost vyřešena, rodiče musí situaci sledovat a hlavně neustále s dítětem o všem mluvit. V případě vážného ubližování je nutné dítě ponechat doma a věc oznámit na policii. V případě potřeby je vhodné navštívit odborníka.

1.7 Následky šikanování

Šikana je nebezpečným druhem chování a stopy, které zanechává na každém jejím účastníkovi, mohou být i celoživotní. Šikanování je jednoznačně destruktivním a patologickým jevem s největším devastačním vlivem na oběť, ale postihuje i agresora a kolektiv, ve kterém se šikana objevila.

1.7.1 Důsledky pro oběti

Šikana oběť poškozuje psychologicky i sociálně. Oběti pravidelně trpí pocity méněcennosti, nemají blízké přátele, porušena bývá i jejich schopnost soustředění. Jejich jednání je velmi nejisté, obtížně projevují své city. Je jisté, že šikana má svůj podíl na dětském sebepoškozování a sebevražedných pokusech. V dospělosti jsou oběti šikany náchylnější ke stavům úzkosti, deprese a osamělosti. Oběti šikany se často stávají záškoláky, nemají rády školu, neboť jim přináší utrpení a neposkytuje dostatečnou ochranu. Pak jsou trestáni za absenci, které se ze strachu dopouštějí. Svoji situaci řeší i úniky do nemoci a častěji navštěvují lékaře s rozmanitými příznaky včetně poruch vědomí, bolestí končetin a hlavy. Jejich utrpení však dříve nebo později skončí. V dospělosti šikane obvykle uniknou, protože na rozdíl od školních let mají možnost vybrat si prostředí, ve kterém se budou pohybovat. Na jejich osobnosti však zůstávají jizvy v podobě sklonu k depresím a k pocitům méněcennosti. Dlouhodobě šikanované dítě má nízké sebevědomí a pochybnosti o vlastních hodnotách. Deprese a pocity opuštěnosti se prohlubují i tím, že dítě se se šikanou málokdy někomu svěří. Důvodem je strach z pomsty násilníka nebo zkušenost z minulosti, kdy se dítě někomu svěřilo a bylo vystaveno ještě většímu utrpení a násilí (Kolář, 1997, 2001).

1.7.2 Důsledky pro agresory

Postižení agresorů je také dlouhodobé. Jejich životy provází ponaučení o tom, že šikánování a používané násilí se vyplácí, že je nikdo nezastaví, pokud budou dostatečně krutí a jejich agresivita bezpochyby poroste. Z této životní zkušenosti se stává vzorec jednání, který využívají i v dospělosti. Říčan poukazuje na výsledky studií, které prokázaly, že agresori se již v posledních ročnících základní školy stávají členy nejrůznějších pochybných part. Během dospívání a v dospělosti mají tyto jedinci větší pravděpodobnost, že se dostanou do střetu se zákonem. Agresori, kteří za své jednání nebyli potrestáni, v sobě upevňují antisociální postoje a jsou připraveni pro trestnou činnost. Neměli totiž možnost poznat donucovací sílu společnosti, nikdo jim jasně neukázal, co se nesmí dělat a co jim hrozí v případě porušení norem společnosti. Podaří-li se však zastavit agresivitu těchto jedinců ještě v dětství, je pravděpodobné, že se tak sníží riziko jejich kriminalizace v dospělosti. Šikánující děvčata se podle výzkumů nedostávají do konfliktu se zákonem častěji než ostatní, ale zjistilo se, že bývají krutá k vlastním dětem (Říčan 1995).

1.7.3 Důsledky pro ostatní

I na život ostatních členů kolektivu, kteří nepatří do skupiny ani agresorů ani obětí, ale pouze přihlížejících, má šikana vliv. Jednak se na nich „podepíše“ strach z toho, že by se mohli sami stát obětí, dále špatné svědomí z toho, že nepomohli tam, kde měli a mohli. Někteří autoři mluví v této souvislosti o tzv. morální infekci, která způsobuje, že tyto pasivní jedinci postupně začnou šikánování schvalovat a sami se tak stávají aktivními spoluúčastníky. Žáci, kteří se šikany neúčastní, ale jsou svědky krutého zacházení s druhými, se často musí vyrovnat s faktem, že vyšší autority nejsou schopny tento problém vyřešit. Vidí, že násilí a bezpráví na druhých lidech zůstává bez potrestání. Nelze se proto divit, že ztrácejí víru ve společnost, která má zajistit každému člověku ochranu před jakoukoliv formou násilí. Škola v nich, díky šikaně, nezanechá vzpomínky na krásné a bezstarostné dětství.

1.8 Moderní technologie a šikana

V současnosti se sále častěji setkáváme s případy šikany zveřejňované pomocí moderních informačních a komunikačních technologií, např. mobilní telefon a Internet, souhrnně označované pojmem kyberšikana. Tato tematika je zatím v České republice málo

prozkoumaná. Většina autorů se ve svých pracích věnuje šikaně klasické, ale jak v poslední době dokazují příklady z médií, objevuje se násilí pomocí moderních technologií v naší zemi stále častěji, což je jasný důkaz, jak tento problém proniká ze zahraničí k nám.

„Kyberšikana (nebo také kybernetická šikana, počítačová šikana, cyber bullying, online bullying) je druh šikany, který využívá elektronické prostředky, např. mobilní telefony, e-mail, pagery, Internet, blogy a podobně. Její nejobvyklejší projevy představuje zasílání obtěžujících, urážejících či útočných e-mailů a SMS, vytváření stránek a blogů ponižujících ostatní (nejčastěji prostřednictvím nahrání scény na mobilní telefon a jejího následného rozeslání známým dotyčného, popřípadě vystavení na internetu), případně může šikana sloužit k posilování klasických forem šikany“ (encyklopedie www.wikipedia.cz) [8].

Kyberšikana má pro řadu jedinců oproti tradiční šikaně spoustu výhod. Jednou z nich je např. anonymita - oběť nestojí proti agresorovi tvář v tvář, stává se součástí virtuálního světa, přičemž proces šikany zůstává stejný, jen se objevují jiné prostředky ubližování. Anonymní internetové prostředí smazává rozdíly ve fyzické síle a sociálním postavení ve skupině a otevírá pole i těm, kteří nemají žádné přátele, a tudíž si nemohou utvořit tlupu, s níž by terorizovali okolí, kteří nemají dost fyzické síly, aby oběť terorizovali v reálném světě.

Dále je to proměna agresora. Již se nemusí jednat o fyzicky a sociálně zdatného jedince, naopak díky anonymitě jím může být kdokoliv. K podobné proměně může dojít i u oběti. Ve většině případů se obětí i zde stávají slabší a neoblíbení jedinci, ale riziku jsou vystavené hlavně děti závislé na počítačích a mobilních telefonech, aniž by hlavní roli hrála jejich fyzická nebo sociální odlišnost. Šikovný a inteligentní agresor je jen těžko polapitelný, oběti (podobně jako u tradiční šikany) nemají příliš tendenci si stěžovat a zveřejňovat tak své ponížení.

Před kyberšikanou nemá oběť možnost úniku, může je zasáhnout doslova přes celý svět. Pronásledování může probíhat kdekoli a kdykoli, tzn. 24 hodin denně všude, kde je možnost přístupu k informačním technologiím. Oběť tak nenachází bezpečí ani doma, jako je tomu v případě šikany běžné. Důsledkem je potom obtížná zjistitelnost a kontrola takového nebezpečí. Jednotlivé systémy komunitních a sociálních sítí umožňují sdílení obsahu všem, a proto není problém pro kohokoliv s nekalými úmysly, aby umístoval na

Internet jakýkoliv obsah, který oběť poníží, či znemožní (encyklopedie www.wikipedia.cz). Velkou roli zde také hraje časové hledisko, kdy při kyberšikaně je oběť agrese vystavována stále znovu, zprávy a e-maily se opakují ve stejných nebo jiných variantách a oběť je má pořád na očích. Navíc webové stránky nelze vymazat jako SMS.

Dalším důležitým faktorem kyberšikany je přihlížející obecnost. Sledovat pokořující a urážející sdělení může prakticky kdokoliv s připojením na internet, což utrpení oběti dále zvyšuje. Kyberšikana se stává celosvětovým problémem. Vznikají speciální policejní týmy pro vyšetřování tohoto druhu šikany se snahou zamezit tomuto velmi nebezpečnému celospolečenskému problému.

O tématu kyberšikany se v českých poměrech začalo hovořit teprve v posledních letech. Mediálně známé jsou případy zneužívání techniky, zejména mobilů a počítačů, z prostředí českých škol, stejně jako nové typy obětí – pedagogové, kteří bývají velmi často natáčeni a tyto nahrávky pak umístovány na serverech. Pokud ke kyberšikaně dojde v prostorách školy, je povinností školy případ vyřešit. Některé školy mají jasně stanovená pravidla pro chování žáků na internetu a ti jsou s nimi seznámeni. Cílem je vytvoření relativně bezpečného prostředí. Dále mohou významnou měrou pomoci i sami rodiče. Zde by měla být používána pravidla stejná jako u řešení šikany klasické (Kolář, 1997). Základem musí být vzájemná komunikace a důvěra mezi dětmi a rodiči, případně mezi rodiči a školou. Problémem zde ale zůstává neznalost technologií ze strany rodičů, což bývá hlavním důvodem, že se dítě rodiči nesvěří. Svou roli také může hrát obava ze zákazu počítač používat (časopis *Prevence*, 2009, roč. 6, č. 2, s. 4).

1.9 Sociální klima v prostředí základních škol v ČR

Tato kapitola je zaměřena na krátké seznámení s Výzkumnou studií na téma Sociální klima v prostředí základních škol České republiky (dále jen Výzkumná studie), jejímž zadavatelem bylo Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR. Výzkumná studie nebyla dosud nikde zveřejněna.

Základní údaje o Výzkumné studii

Výzkum byl proveden od 26.7.2001 do 31.1.2002 a zúčastnilo se ho celkem 4088 respondentů. Z toho 2059 respondentů bylo zahrnutých do souboru Zdravá škola a 2029

respondentů bylo zahrnutých do kontrolního souboru. Šetření na školách probíhalo v 6., 7., 8. a 9. třídách.

Na výzkumu se podíleli PhDr. Miluše Havlínová, Csc., PaedDr. Michal Kolář, Stanislav Větrovský, Ing. Jitka Sigmundová, Mgr. Jeroným Klimeš. Odborným gestorem projektu byla MUDr. Eva Millerová.

Výzkumná studie porovnávala tyto dva druhy základních škol:

Zdravá škola – jedná se o školu, která přijala Program podpory zdraví ve škole. V rámci tohoto programu je na škole vytvořen speciální program proti šikanování. Tento program podporuje primární prevenci a to zejména vytvoření kamarádských a bezpečných vztahů mezi žáky, vytvoření školního parlamentu, třídní spolusprávy apod. Sekundární prevence zahrnuje přítomnost specialisty pro prevenci šikanování – výchovný poradce, vyškolený ředitel v problematice šikanování. Proškolení učitelů v problematice šikany a jejího řešení. Režim proti šikanování (zahrnuje mimo jiné účinné dozory učitelů o přestávkách, na obědě, školní schránku apod.)

Kontrolní soubor – jedná se o školy, které nepřijaly Program podpory zdraví ve škole.

Hlavním cílem tohoto unikátního projektu bylo porovnání sociálního klimatu základních škol zařazených do programu Škola podporující zdraví a kontrolních škol, které tento program nerealizují. Východiskem byla hypotéza, že výchova ke zdraví a zdravému životnímu stylu a pozitivní sociální klima je potřebným základem, kterým škola předchází výskytu sociálně patologických jevů, a současně základem, při kterém se podaří účinněji čelit těm jevům, které se přesto vyskytnou.

„Sociální klima souvisí se sociálním prostředím, ale není to totéž. Sociální klima je subjektivním produktem účinků sociálního prostředí na lidi. Lidé vytvářejí klima kolem sebe svým chováním a jednáním. Především jeden vůči druhému a zprostředkovaně i vůči věcnému prostředí, v němž se právě nacházejí. Jde tudíž o sociálně – psychologický fenomén, který je přítomen všude tam, kde se sejdou alespoň dva lidé. Chování a jednání, které produkují, na ně zpětně působí a projevuje se v dalších a dalších aktech vzájemné komunikace. Na výsledné kvalitě klimatu se podílejí praktikovaná pravidla styku a v případě soužití i jeho kultura a éthos (Fisher, 1997).

Podmíněnost sociálního klimatu kvalitami dalších faktorů způsobuje, že sociální klima má primárně rozměr živelně a nekontrolovaně působícího jevu (sociální prostředí vždy na nás nějak působí a my je prožíváme), ale má i rozměr jevu, který je zároveň možné pozitivně ovlivňovat a kontrolovat (vytvářet podmínky, zdokonalovat, kultivovat). Špatně pocíťované klima je většinou výsledkem ponechání věcí živelnosti, zanedbání kultivace, cílevědomých snah o kvalitu.“ Sociální klima v prostředí základní škol v ČR -Výzkumná studie, str.8). [9]

1.10 Prevence a možnosti řešení šikany

Škola by dětem kromě vzdělání měla poskytovat i pocit bezpečí. Učitelé by měli znát své žáky tak, aby věděli, co od nich mohou očekávat, a snažit se o vzájemnou důvěru. Děti by měly mít jistotu, že se na svého učitele mohou obrátit s jakýmkoliv problémem. Učitel by měl dětem vysvětlit pravidla, která považuje za nutná, a jejich dodržování by měl důsledně vyžadovat, aby nebyla ohrožena jeho autorita. Měl by také znát klima třídy, tedy vědět, jaká je ve třídě pohoda, zda dochází ke konfliktům mezi žáky, jestli mezi sebou soutěží, jaká je soudržnost kolektivu a postavení jeho jednotlivých členů. Tak může rozpoznat ohrožené jedince, ať už případné oběti či agresory, a začít s nimi pracovat.

K možnostem, jak předcházet a odolávat šikanování, patří široká škála opatření, přístupů, zásad, metod a prostředků. Stejně jako v jiných oblastech, tak i u šikanování platí, že jednodušší a levnější je prevence než následná represe (Říčan, 1995, s. 71). Prevenci šikany je nutné uplatňovat jak na místě, kde se dosud nevyskytla, nebo kde zatím nebyla vyzorována, tak i v prostředí, kde byl její výskyt už zjištěn, byly navrženy postupy k jejímu odstranění a kde se všichni zúčastnění snaží, aby nedošlo k jejímu opakování. Metody prevence jsou v obou případech podobné a jejich hlavním cílem je zamezit vzniku šikany.

V oblasti šikanování rozlišujeme dva druhy prevence:

1. Primární prevence – využívá se tam, kde k šikanování doposud nedošlo. Její podstatou je vychovávat dítě v harmonickou osobnost a informovat děti, rodiče a veřejnost o šikaně a preventivních aktivitách ve škole. Jejími účinnými prostředky jsou např. školní parlament či třídní samosprávy. Nejúčinnější ochranou proti šikanování je vytváření otevřených, kamarádských a bezpečných vztahů mezi všemi členy školního společenství.

2. Sekundární prevence - je používána v situacích, kdy k šikanování již došlo a je nutné, aby byla přijata opatření, která zabrání opakování. Patří sem zejména diagnostika, okamžité vyšetření šikany a pedagogická opatření, která obsahují i výchovnou práci s agresorem či agresory.

1.10.1 Předpoklady úspěšného řešení šikany

Nejdůležitějším krokem, který vede k úspěšnému řešení šikany, je vytvořit předpoklady pro účinnou prevenci a řešení šikanování. To znamená vytváření vhodných podmínek (architektonických, personálních, režimových), dodržování zásad a používání vhodných metod s ohledem na danou situaci. Důležitým předpokladem při boji se šikanou je připustit si možnost vzniku a existence šikany na škole. Rovněž je nutné, aby oběti, ale i lidé v okolí, našli dostatek odvahy ohlásit každé napadení. Učitelé by měli pečlivě zaznamenávat všechny případy šikanování a následně by měli sledovat další vývoj situace. Neméně podstatným předpokladem je i odborné školení pedagogických i nepedagogických pracovníků v oblasti prevence a řešení šikany a také osvěta pro všechny účastníky šikany.

V praxi by to mělo vypadat tak, že s podstatou, příčinami, formami a metodami prevence a s důsledky šikany by měli být seznámeni všichni žáci, učitelé, ředitelé škol, vychovatelé a výchovní poradci a další pracovníci. Je třeba také zajistit vzdělání a odbornou kvalifikaci na všech úrovních jedincům, kteří se touto problematikou chtějí zabývat. Další předpoklady se týkají osobnosti učitele a vzájemného vztahu mezi učitelem a žáky. Příkladem je třeba podceňování následků šikany, převedení odpovědnosti na oběť, řešení šikany společně s agresorem i obětí. Učitel by měl mít i určitou autoritu a to jak formální, tak přirozenou. A měl by se chovat tak, aby si žáci k němu vytvořili důvěru a nebáli se svěřit se mu s nějakým problémem.

S prevencí mohou školám pomáhat i odborné instituce – pracovníci psychologických poraden, krizových center, linek důvěry, policie, výchovných ústavů, sociální pracovníci, právníci – ti všichni by měli být připraveni poskytnout pedagogům kvalifikovanou pomoc. Seznámí děti nejen se způsoby řešení šikany, nabídnou jim i pohled na druhou stranu problému, seznámí je s represivními a resocializačními postupy. Pedagogům nabízejí výcviky, na kterých je naučí, jak šikanu poznat a jak proti ní zakročit. V této souvislosti je důležitá i úloha školního psychologa a sociálního pracovníka, jejich přítomnost ve škole by měla zjednodušit řešení téměř všech problémů chování i učení.

Schéma prevence školních šikan podle Koláře má sedm vrstev:

- pedagogická komunita
- specifický program proti šikanování jako dílčí součást školní komunity
- odborné služby resortu školství – pedagogicko-psychologická poradna, středisko výchovné péče, speciálně pedagogická centra, diagnostický ústav
- spolupráce škol s odborníky z jiných resortů a s nestátními organizacemi zabývajícími se prevencí šikanování
- pomoc a podpora ministerstva a krajských úřadů školám při vytváření preventivních programů
- kontrola škol ze strany České školní inspekce, Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy, krajských úřadů
- monitorování situace a zabezpečení ochrany práv dětí nevládními organizacemi, např. Amnesty International, občanským sdružením proti šikanování.

Takto nastíněné schéma prevence vyplývá ze současných možností školství, nepotřebuje žádné další nové instituce ani lidi. Hlubších zdrojů a souvislostí se však dotýká jen velmi okrajově. Pro toto schéma je velmi důležité, aby bylo dostatek odborně vyškolených specialistů v každém stupni prevence, např. školní metodik prevence, výchovný poradce, okresní metodik preventivních aktivit, krajský školní koordinátor, školní inspektor, odborník ministerstva školství.

Dle Koláře (2005) lze pro nápravu šikany použít dvě metody:

metodu vnějšího nátlaku = přinutit trestem a strachem viníky k zastavení agresivního chování a k dodržování oficiálních norem. Při uplatňování této metody jsou nutné tři základní kroky: individuální nebo komisionální pohovor s agresory a jejich rodiči, oznámení o potrestání agresorů před celou třídou a ochrana oběti (setkávání pedagoga s obětí v pravidelných intervalech, stanovení ochránců oběti, neustálé sledování situace ze strany pedagoga, včetně docházky oběti do školy, zprostředkování péče v odborném zařízení, neustálá komunikace s rodiči)

metodu usmíření = místo donucení k vnější poslušnosti se sleduje vnitřní proměna vztahů mezi oběťmi a agresory. Potrestání se nekoná, ale nastupuje řízené společné hledání

nápravy v neformální atmosféře, kdy je podporována zejména schopnost agresora vcítit se do oběti, mít s ní soucit a pochopit její utrpení. Usmíření lze zpečetit dobrovolným odčiněním škod, které je přijatelné pro všechny účastníky. Je však nutné rozpoznat, kdy má tato metoda naději na úspěch a kdy už může pouze uškodit a ublížit. Vhodná je zejména v počátečním stadiu šikany.

1.10.2 Práce s oběťmi

Při práci s oběťmi je třeba pracovat citlivě a nedávat jim najevo, že je to jejich vina, neboť žádné dítě si nezaslouží být šikanováno. Je třeba si uvědomit, že útočníci si nejprve vyhlédnou několik potencionálních obětí, které zkouší zastrašovat. Za konečnou oběť si vyberou jedince, který svým chováním ukazuje, že má strach a je možné s ním manipulovat. Pokud si uvědomíme tuto skutečnost, můžeme šikanovaným dětem nebo dětem, u nichž je zvýšená pravděpodobnost, že se stanou oběťmi, pomoci tím, že je naučíme přiměřeně reagovat na projevy šikanování. Metody pěstování odolnosti vůči projevům šikany jsou zaměřeny na nácvik zvládnání vzájemných konfliktů a vytvoření potřebných sociálních dovedností.

Vyhýbání se šikanování

Jedna lidová moudrost říká, že kdo uteče, vyhraje. Ve škole je to složitější, protože děti musí do školy chodit. Je však možné, aby se děti vyhýbaly nebezpečným místům a snažily se zůstat v širším kolektivu svých kamarádů (pokud nějaké mají). Útočníci se totiž zpravidla zaměřují na děti, které jsou osamocené.

Výchova k násilí

Říčan (1995) se ve své knize zabývá právě touto metodou. Toto slovní spojení zní hodně tvrdě a ve spojitosti s oběťmi šikany i trochu nelogicky. Autor však vysvětluje, že má na mysli výchovu k použití násilí. Tvrdost tohoto slovního spojení má za cíl, aby si lidé uvědomili negativní pocity, které v nás toto slovo vyvolává. Do opozice staví Říčan ideál nenásilí, tj. úplné zřeknutí se násilí, neodporování zlému, křesťanské nastavení druhé tváře a gándhiovský postoj. Je dobré odmalička dětem tyto zásady vštěpovat, učit je odpuštění a důvěře, ale současně je třeba uvědomit si, v jaké době žijeme. Současná společnost uznává jednostranný ideál hrdinství. Toto hrdinství spočívá v tom, že člověk riskuje nebo snáší utrpení, ale o nenásilném hrdinství v podobě mučednické smrti dnes můžeme slyšet

opravdu jen sporadicky. A přitom je toto hrdinství neodmyslitelným základem vztahů ve skupině. Ve spojitosti se šikanou je nenásilné hrdinství (převáděno na střízlivější slovo statečnost) schopností jedince zastat se otevřeně napadeného a tím riskovat, že bude také napaden. Takový projev může mít dopad na všechny účastníky šikanování. Tento zásah by však měl být až krajní možností. Je dobré ukázat dětem i jiná řešení konfliktních situací, např. kompromis, zastrašení agresora, útěk i za cenu ztráty majetku a především co nejrychlejší přivolání pomoci.

Posilování sebevědomí potencionálních obětí a obětí

Nejlepší ochranou proti útokům zvnějšku je sebedůvěra a sebejistota. Je dobré naučit děti, jak mají navenek vypadat, např. pravděpodobnost útoku se dá snížit tím, že jedinec jde vzpřímeně a rázným krokem, dívá se do očí, neuhýbá pohledem. Tato metoda není ani únikem, ani obranou, ale jakousi specifickou formou útoku, neboť využívá aktivního momentu. Nácvik této dovednosti může trvat delší dobu. Je tedy dobré naučit dítě hrát sebevědomého – i když uvnitř se třese strachy, navenek musí působit vyrovnaně a jistě, např. vzpřímená chůze, úsměv, uvolněné pohyby.

Parry a Carrington (1997) uvádí další metody a obranné strategie:

- dítě by mělo mít dostatečnou zásobu slov, kterou použije při reakci na slovní atak agresorů
- naučit se ovládat – úplně ignorovat a nereagovat na posměch a urážky okolí nebo se jim zasmát
- naučit se jasně vyjádřit nesouhlas

1.10.3 Práce s agresory

Důležitou součástí prevence a řešení šikanování je práce s agresory i potencionálními agresory. Tito jedinci znamenají závažný a komplikovaný pedagogický problém. Je nutné tyto děti bedlivě sledovat a zasáhnout hned, když zjistíme, že jejich chování je opakované a má sklony k recidivitě. Úkolem pedagoga je zamezit dalším agresivním projevům těchto jedinců. Říčan doporučuje následující postupy:

Co nejvíce chválit – pedagog by měl pochválit jejich pozitivní chování, zejména pokud se jim podaří zvládnout svoje impulzivní jednání v nějaké provokující situaci.

Nabídnout jim činnost, která je pro ně zajímavou, baví je, jsou v ní úspěšní a mohou dokázat, co se v nich skrývá, např. práce se dřevem, hlínou či s kovem.

Naučit je sociálním dovednostem. Jedná se dlouhý a složitý proces. Ale podaří-li se alespoň malá změna k lepšímu, může to mít velkou hodnotu jak pro dítě, tak i pro jeho okolí a společnost.

Pěstovat v agresorech empatii. Tyto děti si často nedokážou představit, jaké pocity vyvolává jejich agresivita v obětech a co oběti prožívají. Řičan říká, že bychom agresorům měli poskytnout vědomí a pocit, že jsou milováni, protože jim to často chybí v rodině. Parry a Carrington (1997) zastávají názor, že agresori by měli být seznámeni s utrpením oběti. U některých agresorů může zjištění toho, jak se oběť cítí po jejich útocích, vyvolat pocity viny a uvědomit si následky svého jednání. Dětem totiž v současnosti chybí pocit empatie a nedokážou se vcítit do pocitů druhého. Naučit se této schopnosti není jednoduché. Je třeba systematické vedení.

Pomáhat s vytvářením osobní perspektivy agresorů. Jedná se o to, aby si žáci vytvořili představu o tom, co chtějí a očekávají od budoucnosti. Dítě, které má v tomto směru jasno, má před sebou pevný cíl, bod, kterého chce dosáhnout, a to jej motivuje ke společensky vhodnému chování. Tato perspektiva v nich vyvolává pocit bezpečí, jistoty a je pramenem sebedůvěry a sebevědomí.

Parry a Carrington poukazují na další důležitý prvek při práci s agresory, kterým by měla být snaha o zbavení stresu a agresivity. Toho je možné dosáhnout pomocí následujících možností:

Relaxační techniky – slouží ke snížení napětí, odbourání stresu a potlačení agresivity. Je možné je provádět v hodinách tělocviku nebo dramatické výchovy.

Nabídnout na škole nějakou uměleckou nebo dramatickou činnost, při níž by děti mohly vyjadřovat své pocity.

Škola by měla nabídnout široké spektrum činností pro volný čas, které by měly poskytovat vzrušení nebo vyžadují tzv. mužský prvek, který vede k pocitu vlastních schopností. Agresivní jedinci, ale ve skutečnosti všechny děti potřebují dobrodružství, které je silnou motivací a umožňuje převést negativní energii agresorů pozitivním směrem tím způsobem, že poskytne lepší alternativu k uspokojení jejich potřeb.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

2 PRAKTICKÁ ČÁST

2.1 Šetření ve třídách

2.1.1 Cíle šetření

Cílem mé práce bylo zjistit a porovnat pomocí anonymní dotazníkové metody rozdíly v projevech a četnosti agresivního chování u žáků čtvrtých ročníků vybraných státních a soukromých středních škol v okrese Kroměříž.

K výzkumné části navíc připojuji porovnání stěžejních hypotéz bakalářské práce a Výzkumné studie Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR, která byla zaměřena na sociální klima v prostředí základních škol ČR a na prevenci šikany.

2.1.2 Použitá výzkumná metoda

K výzkumu jsem zvolila kvantitativní metodu dotazníku, a to zejména proto, že jsem chtěla oslovit větší počet respondentů ze dvou různých typů škol, což mi metoda dotazníku přesně umožňovala. Dalším důvodem, proč jsem zvolila právě tuto výzkumnou metodu, je časová nenáročnost, s jistým ohledem na oslovené respondenty. V neposlední řadě tato metoda také zajišťuje vysokou míru anonymity a zároveň tak zvyšuje možnost získání pravdivějších údajů.

Písemná forma dotazníku obsahuje 11 uzavřených otázek. Pokud nebylo uvedeno jinak, respondenti mohli označit pouze jednu odpověď. Kompletní verze dotazníku je uvedena jako příloha P I. Při sestavování otázek jsem vycházela z dotazníků, které ve své publikaci Čelíme šikanování uvádějí Parry a Carrington. Tyto dotazníky pro mě byly inspirací. Některé otázky jsem formulovala na základě studia odborné literatury.

Uvedený dotazník byl použit ve zkušebním období před samotným provedením výzkumu. Jeho respondenty byli někteří žáci čtvrtého ročníku Střední odborné školy v Holešově, kteří posuzovali vhodnost a srozumitelnost formulovaných otázek a podle výsledku byl dotazník dále upraven.

2.1.3 Popis zkoumaného vzorku

Výzkum byl proveden na níže uvedených státních a soukromých středních školách s ekonomickým zaměřením v okrese Kroměříž.

Vybrané státní střední školy

Střední odborná škola Holešov

Střední škola nábytkářská a obchodní Bystřice pod Hostýnem

Vybrané soukromé střední školy

Střední odborná škola – PaedDr. Stratil s.r.o. Holešov

Střední škola podnikatelská a Vyšší odborná škola, s.r.o. Kroměříž

Dotazník vždy vyplňovali žáci čtvrtých ročníků. Výzkumu se zúčastnilo celkem 129 respondentů. Z toho 50 dívek a 17 chlapců ze státních škol, 43 dívek a 19 chlapců ze soukromých škol. Věkové rozpětí respondentů se pohybovalo v rozmezí 18 – 20 let.

2.1.4 Organizace šetření

Výzkum na školách proběhl v průběhu měsíce února 2009. Ve všech uvedených školách mi učitelé i ředitelé vyšli ochotně vstříc. Výzkum jsem prováděla osobně. Před vyplňováním dotazníku byli žáci krátce seznámeni s tím, proč přicházím, jaký je obsah dotazníku a jak jej mají správně vyplnit. Dále byli ubezpečeni, že se jedná o anonymní šetření. Během celé doby vyplňování měli všichni možnost zeptat se na cokoli, co jim nebylo jasné. Časová dotace na vyplnění dotazníku byla 20 –25 minut. Návratnost dotazníků byla 100%.

2.1.5 Vyslovené hypotézy

H1: Na státních školách se vyskytuje více agresivního chování než na soukromých školách.

H2: Na obou typech škol převažuje verbální forma agresivního chování.

H3: Čestnost agresivních útoků mezi žáky je v rámci třídy vyšší než v rámci školy.

2.2 Výsledky šetření

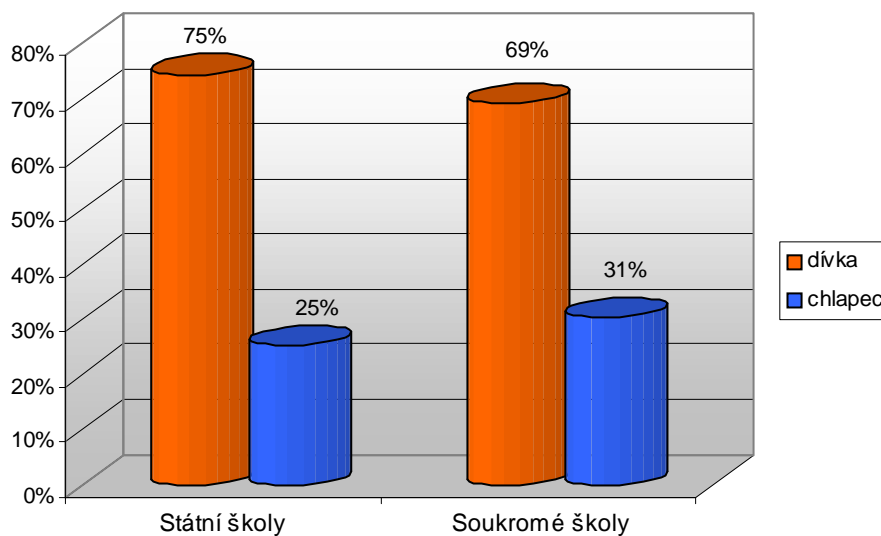
Na následujících stránkách jsou uvedeny výsledky dotazníkového šetření. Výsledky z výše uvedených státních škol jsou sečteny dohromady, stejně tak i výsledky ze soukromých škol. Výsledné údaje škol jsou mezi sebou porovnávány. Pro lepší přehlednost jsou jednotlivé otázky znázorněny graficky s doplňujícím komentářem.

2.2.1 Dotazník

Otázka č. 1 Pohlaví respondentů

Vzhledem k tomu, že byl výzkum proveden na středních státních a soukromých školách s ekonomickým zaměřením, tvoří převážnou část respondentů dívky. Převaha dívek se pak shodně projevuje na obou typech škol.

Celkový počet respondentů ze státních škol je 67, ze soukromých škol pak 62.

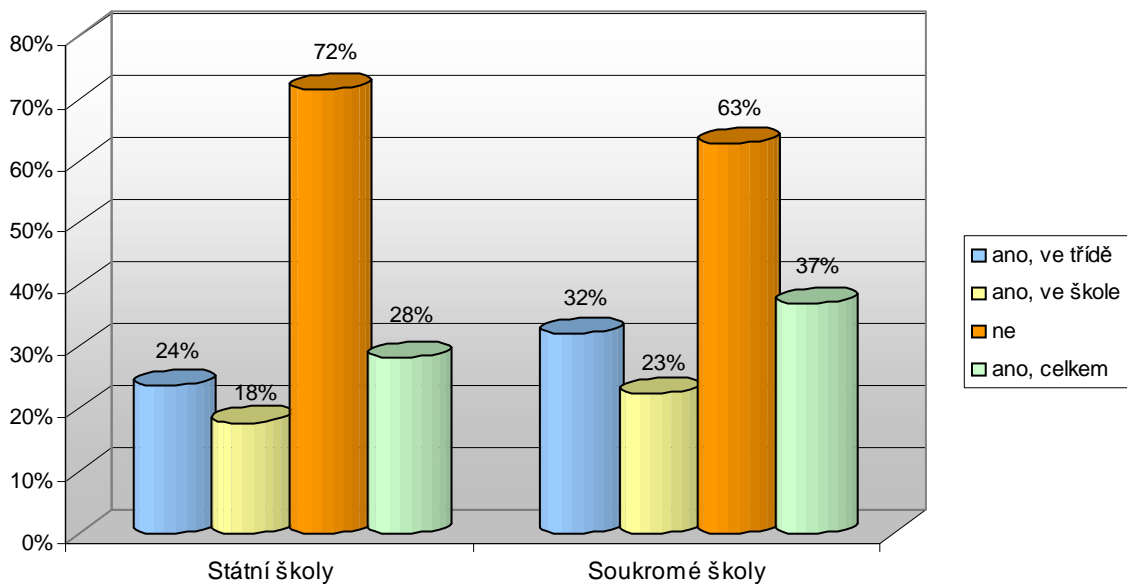

Obr. 1: Pohlaví respondentů

Otázka č. 2 Byl/a jsi svědkem, slyšel/a jsi o tom, že někdo někomu ve třídě nebo ve škole ubližuje?

Výsledky grafu přehledně ukazují, že celkem 28% žáků státních škol a 37% žáků soukromých škol se s násilným chováním ať už ve třídě nebo ve škole setkala.

Uvedené výsledky dále svědčí i o tom, že žáci nejsou k násilnému chování lhostejní a neberou ho jako „normu.“

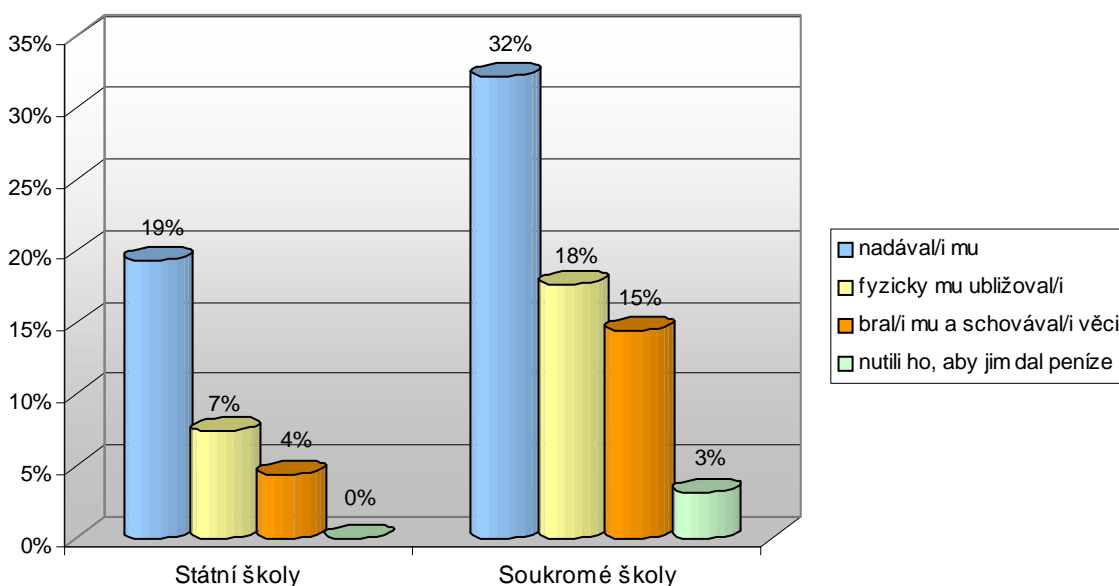
Obr. 2: Byl/a jsi svědkem, slyšel/a jsi o tom, že někdo někomu ve třídě nebo ve škole ubližuje?

Otázka č. 2A Pokud ano, jakým nejčastějším způsobem k tomu dochází ve tvé třídě?

V této otázce respondenti volili nejčastější formy násilného chování v jejich třídě. Instrukce v dotazníku dovolovala žákům volit více než jednu možnost.

Respondenti obou typů škol shodně uvedli jako nejčastější formu násilného chování verbální projev, tzn. nadávání, druhou nejčastější formu zvolili fyzické ubližování a třetí braní a schovávání peněz. Vynucování peněz označili pouze žáci soukromých škol.

Z grafického znázornění vyplývá, že k agresivním útokům ve třídách dochází ve větší míře na zkoumaném vzorku soukromých středních škol.

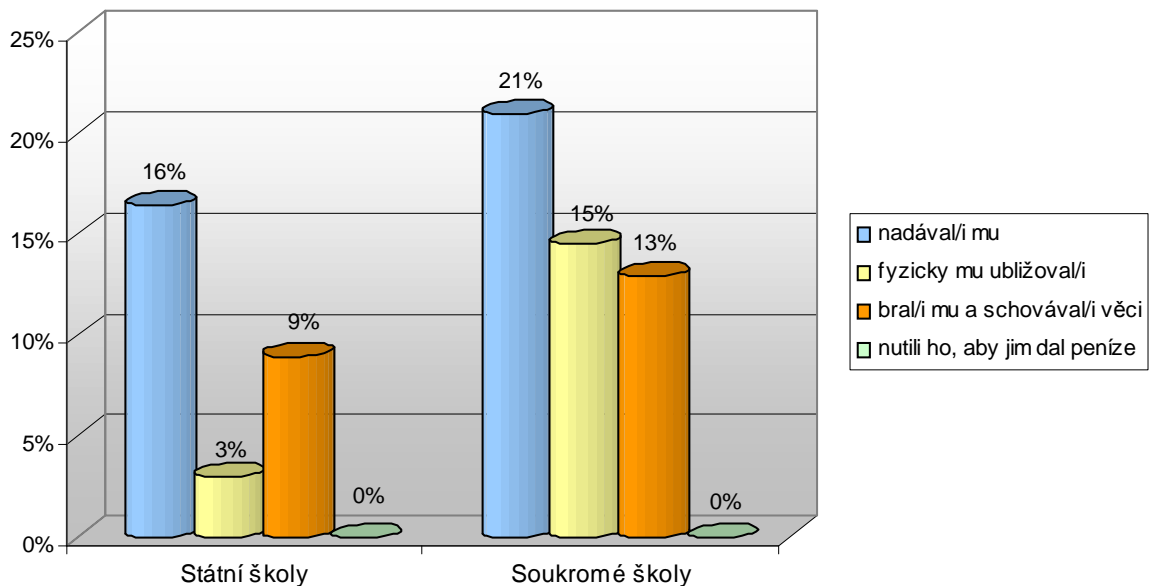

Obr. 2A : Pokud ano, jakým nejčastějším způsobem k tomu dochází ve tvé třídě?

Otázka č. 2B Jakým nejčastějším způsobem k tomu dochází ve škole?

V této otázce respondenti volili nejčastější formy násilného chování ve škole. Instrukce v dotazníku opět dovolovala žákům volit více než jednu možnost.

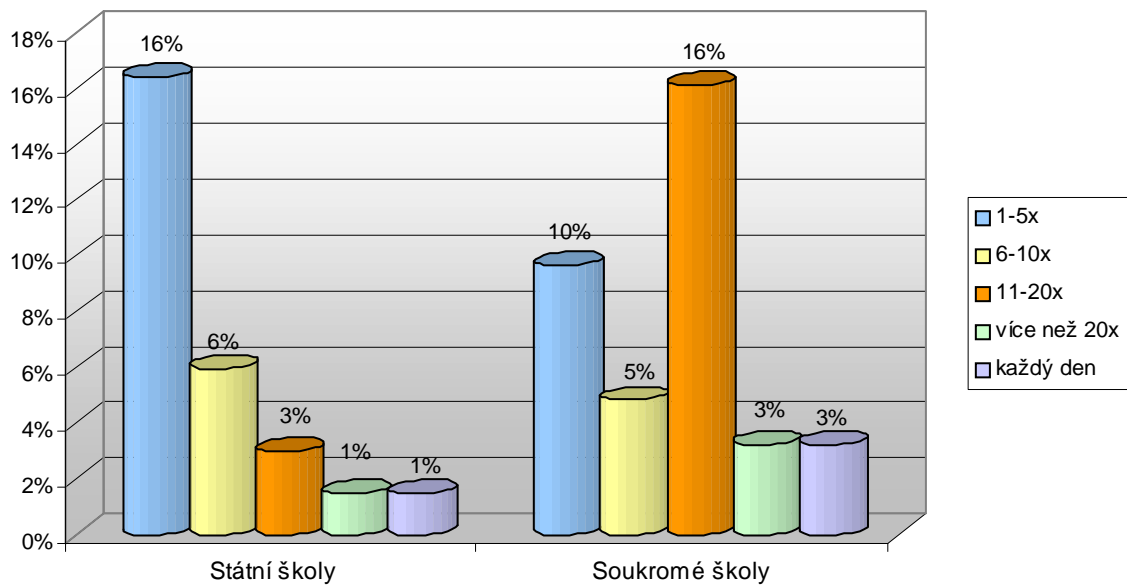
Jako nejčastější forma agresivního chování ve škole se opět ukázala verbální forma, tzn. nadávky. Tuto formu uvedlo 16% žáků státních škol a 21% žáků soukromých škol. Druhou nejčastější formou nepříjemného chování je brání a schovávání věcí. Časté jsou i fyzické útoky.

Obr. 2B : Jakým nejčastějším způsobem k tomu dochází ve škole?

Otázka č. 3 Kolikrát se to stalo?

Respondenti státních škol uváděli, že se s násilným chováním v rámci třídy nebo školy setkali 1krát až 5krát, respondenti soukromých škol pak 11krát až 20krát. Četnost agresivních útoků se tak ukázala na soukromých školách horší.

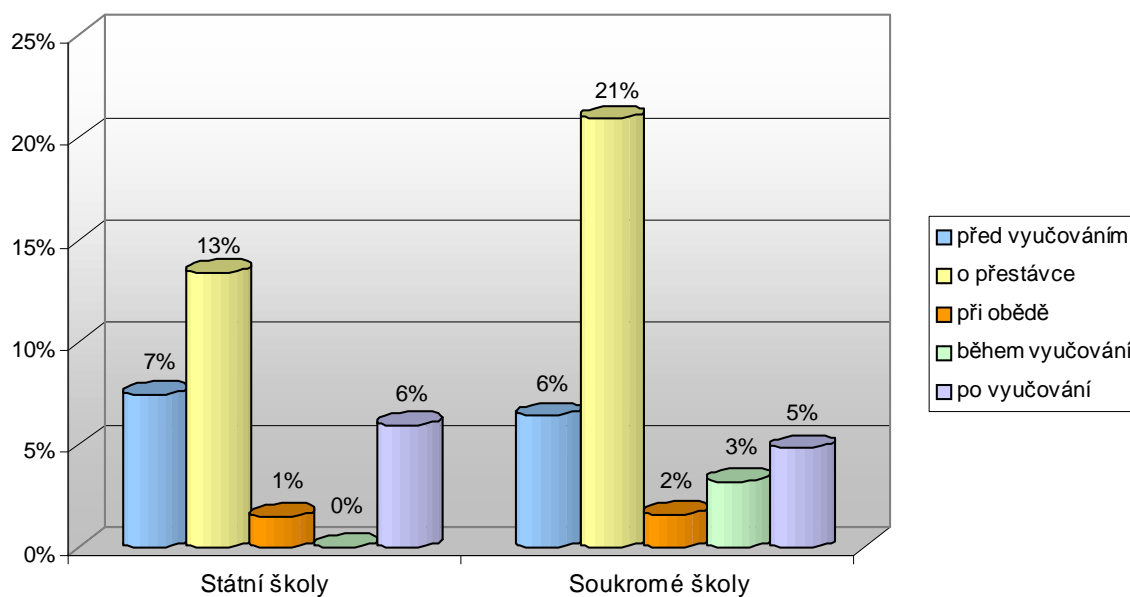

Obr. 3: Kolikrát se to stalo?

Otázka č. 4 Kdy se to stalo?

Oba dva typy škol shodně uvádějí, že žákům bývá nejčastěji ubližováno o přestávce, před a po vyučování.

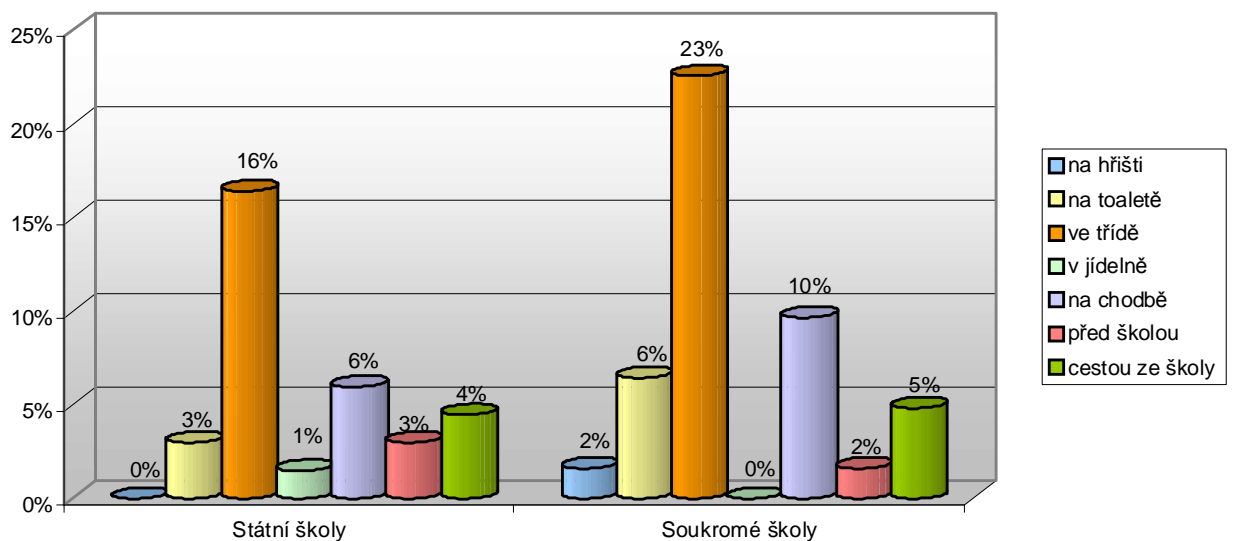
Prostory před školou a ve škole bývají pod dozorem učitelů, přesto je patrné, že žáky není možné úplně ohlídat. Učitel nemůže být na více místech současně a k ublížení stačí malá chvílka.

Obr. 4: Kdy se to stalo?

Otázka č. 5 Kde se to stalo?

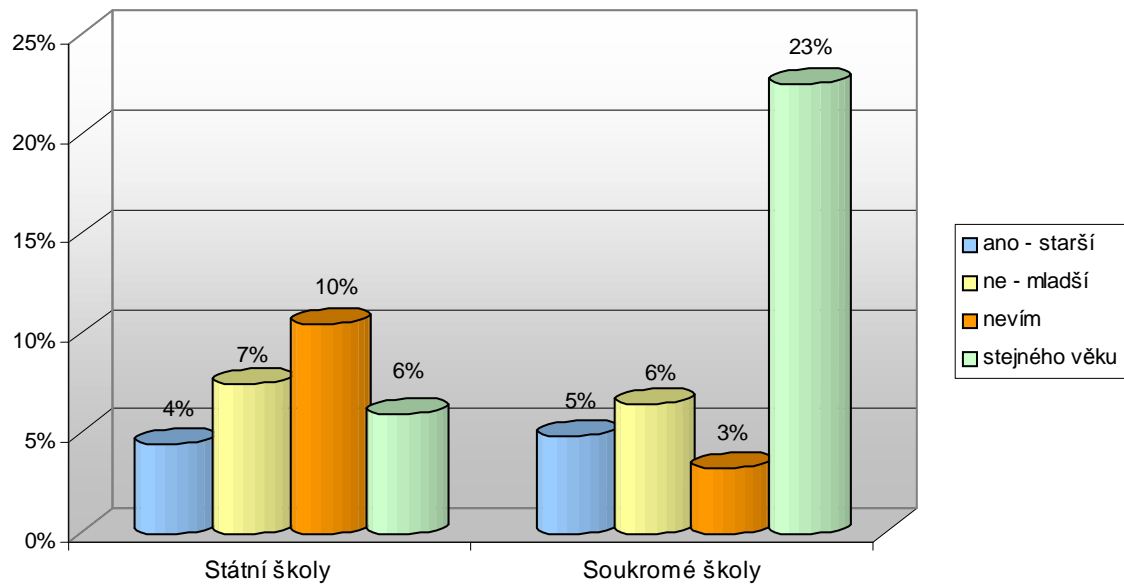
Tato otázka také umožňovala respondentům uvést více než jednu odpověď. Jako nejrizikovější místo pro výskyt agresivního chování, kterého byli respondenti svědky nebo o tom slyšeli, je v první řadě třída, dále pak chodba, místa při cestě ze školy (autobusová zastávka, park), prostranství před školou a toalety. Místem, na kterém dochází k nejmenšímu výskytu agresivního chování, respondenti označili jídelnu.

Obr. 5: Kde se to stalo?

Otázka č. 6 Byl ten, kdo druhému ublížil, starší?

23% respondentů z vybraného vzorku soukromých škol uvádí, že útočník byl stejného věku jako oběť, na kterou zaútočil. 10% respondentů ze státních škol neví nebo si není jistá, zda byl útočník starší nebo mladší než oběť.

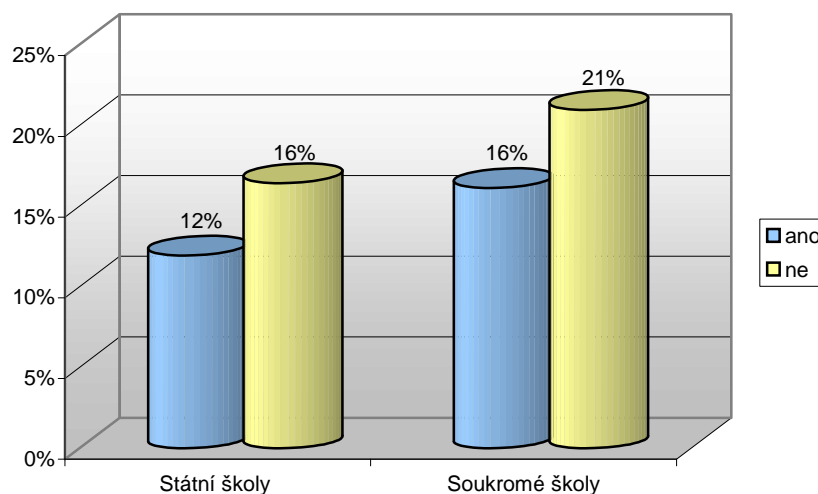
Obr.6: Byl ten, kdo druhému ublížil starší?

Otázka č. 7 Řekl jsi o tom někomu?

Respondenti ze státních škol, kteří uvedli, že byli ochotni vyhledat pomoc či s někým promluvit o násilí, které se děje v jejich okolí, nejčastěji vyhledali pomoc učitele, rodičů nebo kamaráda. O pomoc výchovného poradce neprojevovali zájem.

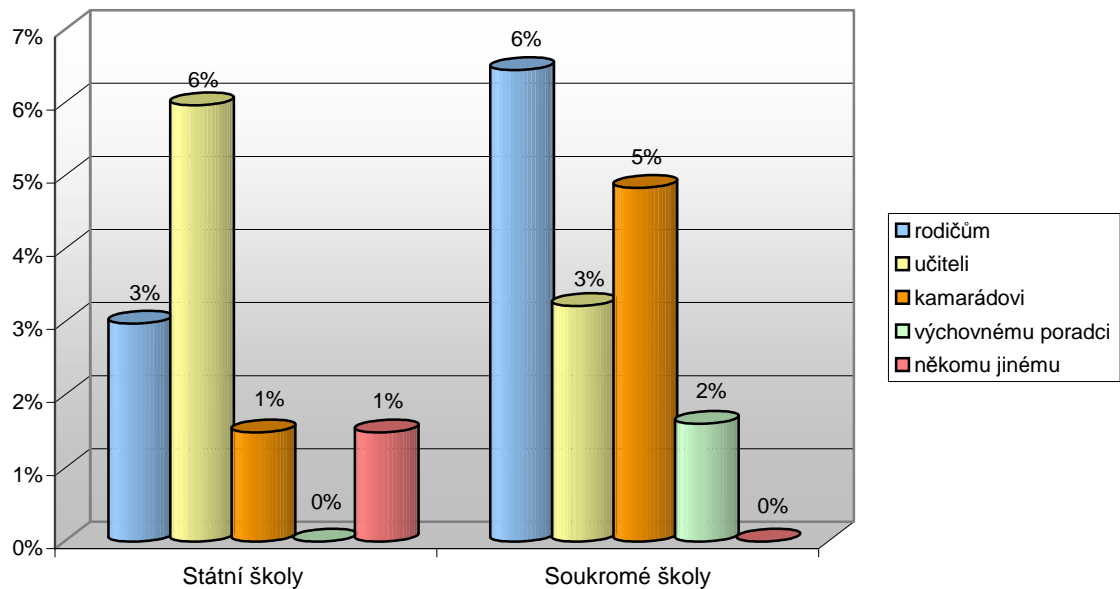
Respondenti ze soukromých škol se pak nejvíce svěřovali rodičům, kamarádům a učiteli. O odbornou pomoc poradce také nemají zájem.

Překvapivé jsou výsledky v tabulce č. 8B. Zde respondenti uváděli důvody, proč nevyhledali pomoc, přestože byli svědky agresivního chování mezi jejich spolužáky. Na obou typech škol převládl důvod – bylo mi to jedno. Druhý nejčastější důvod, který respondenti obou typů škol shodně uvedli, byl ten, že nevěděli, komu by se se svědectvím násilného chování mohli svěřit. Tyto výsledky tak jasně ukazují na špatnou nebo nedostatečnou informovanost žáků o práci výchovných poradců na školách.

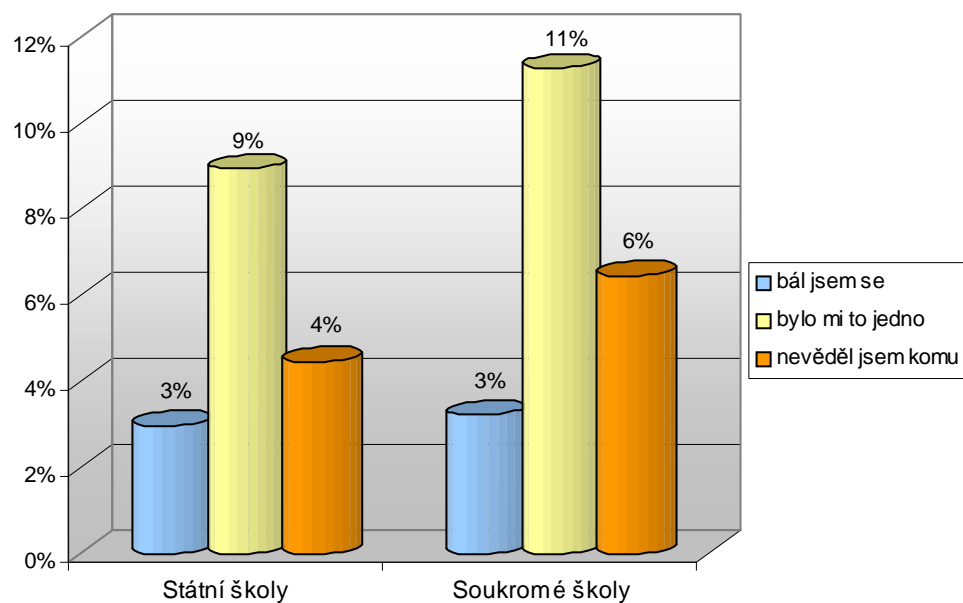
Obr. 7: Řekl jsi to někomu?

Otázka č. 7A) Pokud ano, komu?

Obr. 7A) Pokud ano, komu?

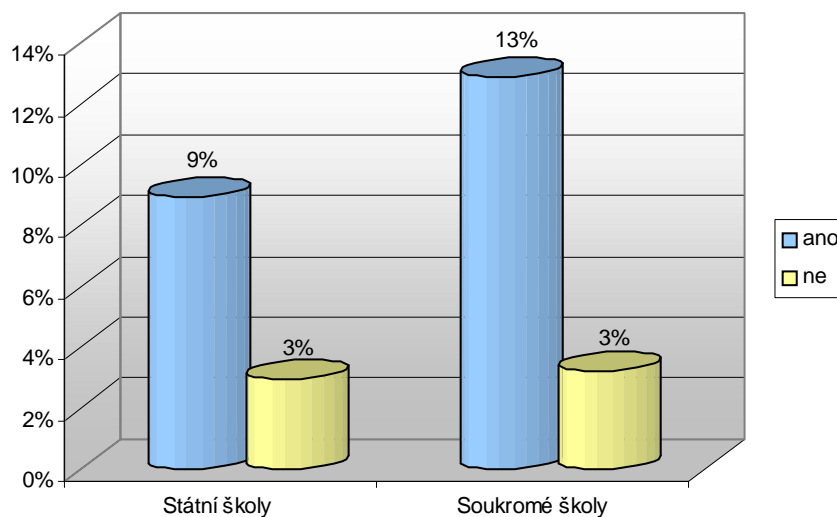
Otázka č. 7B) Pokud ne, proč?

Obr. 7B) Pokud ne, proč?

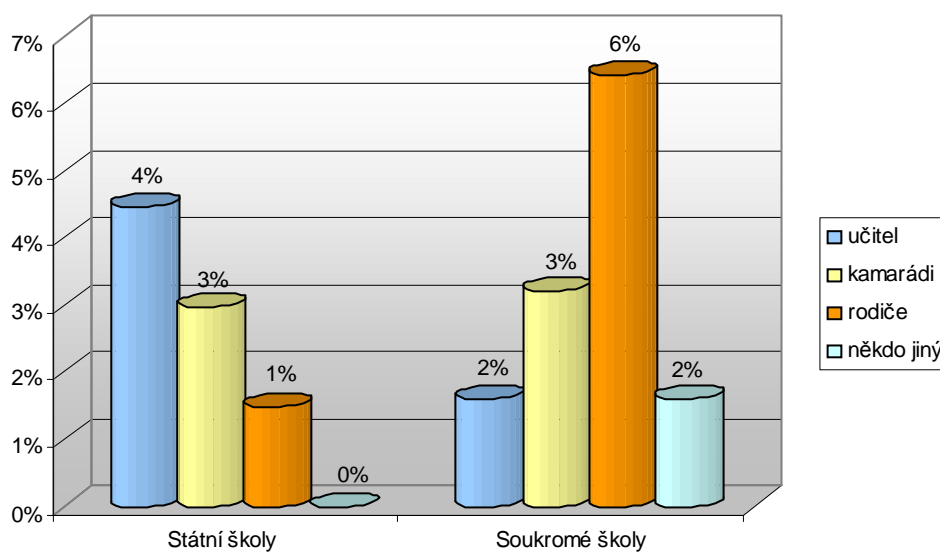
Otázka č. 8 Zastal se oběti někdo/pomohl jí někdo z těch lidí, kterým jsi násilné chování oznámil/a?

Graf č. 8 dokazuje, že většina žáků, kteří se ocitli v tíživé situaci, se dočkalo pomoci od někoho dalšího. Odpovědi v tabulce 8A ukazují, že na státních školách nejčastěji pomohli učitelé, na soukromých školách rodiče.

Obr. č. 8: Zastal se oběti někdo/pomohl jí někdo z těch lidí, kterým jsi násilné chování oznámil/a?

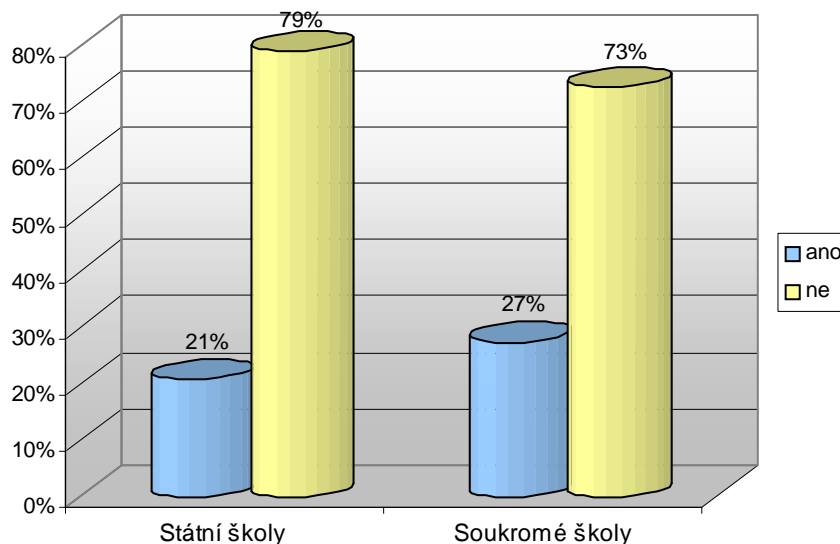
8A Pokud ano, kdo?

Obr. 8A Pokud ano, kdo?

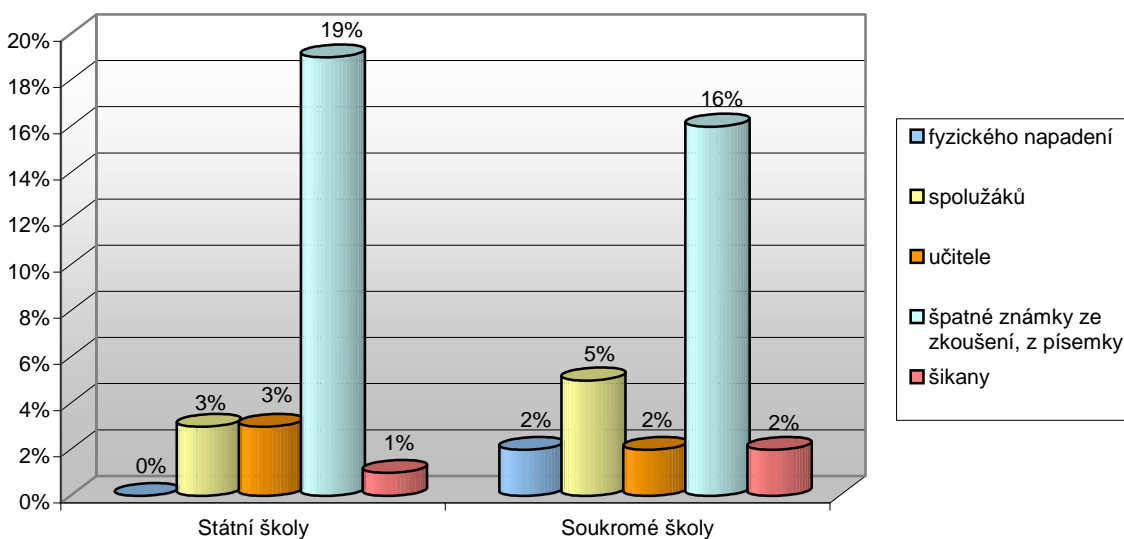
Otázka č. 9 Máš ve škole z něčeho strach?

Nadpoloviční většina respondentů obou typů škol uvádí, že nemají ve škole strach. Žáci, kteří uvedli, že mají ve škole strach, zaznačili v tabulce č. 9A jednu z pěti nabízených možností. Nejvíce respondentů uvádělo, že mají strach ze špatné známky, ze zkoušení nebo z písemky. Žáci soukromých škol navíc uváděli, že mají strach ze svých spolužáků.

Obr. 9 Máš ve škole z něčeho strach?

Otázka č. 9A Pokud ano, z čeho?

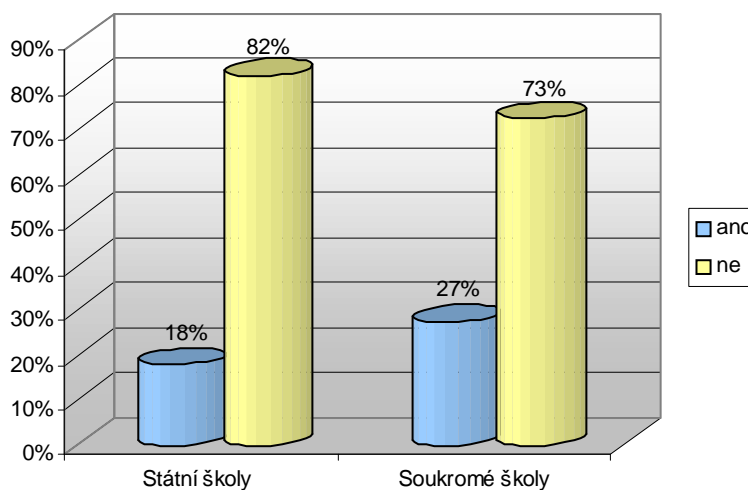

Obr. 9A Pokud ano, z čeho?

Otázka č. 10 Choval se k tobě někdy někdo z vaší třídy nebo školy nepříjemně?

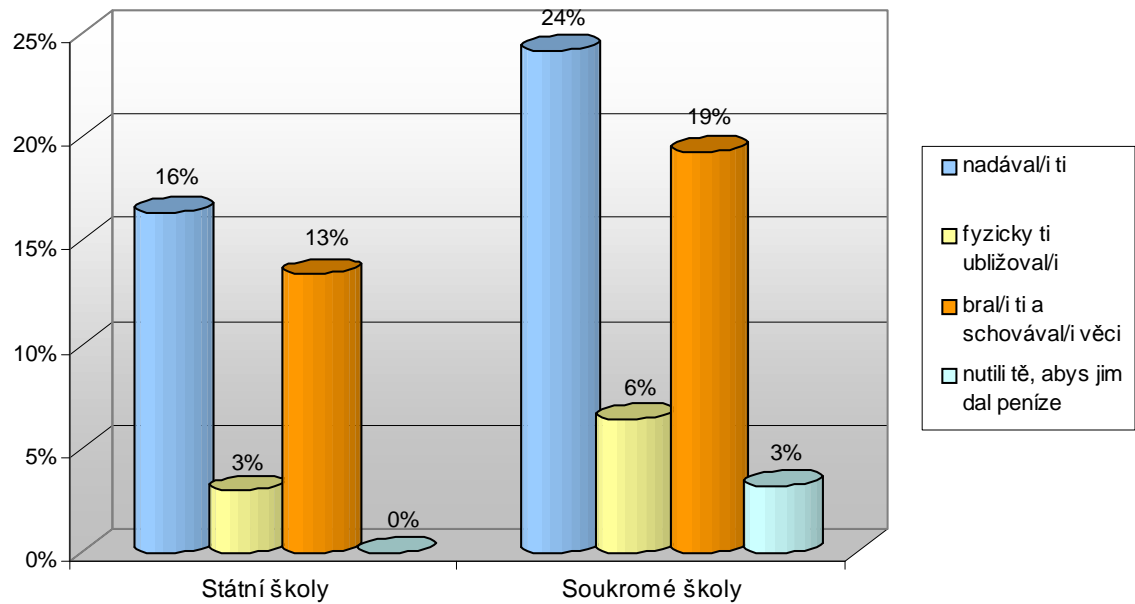
16% respondentů ze státních škol a 24% respondentů ze soukromých škol uvádí, že se k nim někdy někdo z jejich třídy nebo školy choval nepříjemně. To znamená, že méně než polovina žáků z obou typů škol má s nepříjemným jednáním svých spolužáků zkušenost. S jakým druhem nepříjemného chování mají žáci nejčastěji zkušenost, ukazuje tabulka číslo 10A

. Respondenti obou typů škol shodně uvedli, že se nejčastěji setkali s verbálními útoky svých spolužáků. Druhá nejčastější možnost, kterou žáci uváděli, je braní a schování věcí.

Obr. 10: Choval se k tobě někdy někdo z vaší třídy nebo školy nepříjemně?

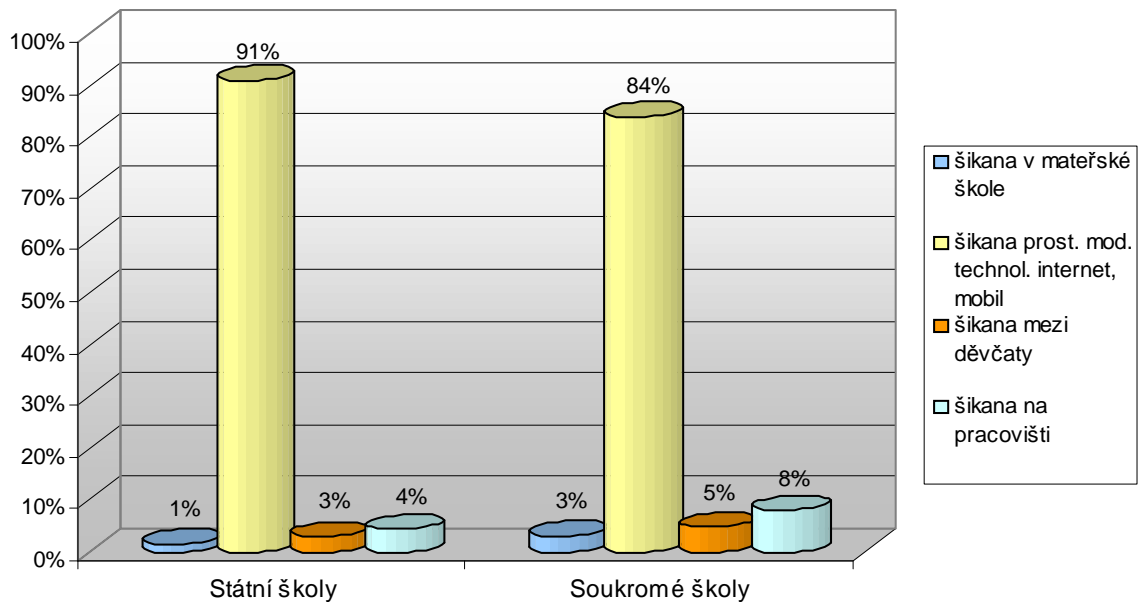
Otázka č. 10A Pokud ano, jak?

Obr. 10A Pokud ano, jak?

Otázka č. 11 Pojem kyberšikana znamená

Respondenti obou typů škol dokázali správně odpovědět, co znamená termín kyberšikana.

Obr. 11: Pojem kyberšikana znamená

2.2.2 Hodnocení výsledků dotazníkového šetření

Výsledky vyplývající z anonymního dotazníkového šetření obsahují velké množství informací. Na následujících řádcích bych proto shrnula situaci obou typů škol.

Žáci vybraných státních středních škol uvedli, že se setkali nebo byli svědky agresivního chování v rámci třídy v 25% a v rámci školy pak 18%. Mezi nejčastější útoky ve třídách patří verbální útoky, fyzické ubližování a brání a schovávání věcí. K těmto incidentům dochází nejčastěji o přestávce (13%), dále pak po vyučování. K nejrizikovějším místům, kde dochází k útokům, patří třída (16%), chodba, ale i cesta ze školy. K nejméně útokům dochází v jídelně. 10% žáků, kteří se někdy s některou nebo i více formami násilného chování setkali, uvedli, že se s problémem svěřili učitel, rodičům, kamarádovi. Pomoc výchovného poradce nevolil ani jeden žák. Z výše jmenovaných se jim dostalo pomoci nejvíce od učitele (4%). Žáci, kteří byli svědky útoku, ale nevyhledali pomoc, nejčastěji uváděli, že jim to bylo jedno. Nepříjemné chování vůči své osobě zažilo 18% žáků. Mezi nejčastější agresivní útoky, které žáci zažili, patří zejména nadávky, brání a schování věcí. 91% žáků státních škol správně odpovědělo, co znamená pojem kyberšikana.

S agresivním chováním v rámci třídy se setkala 34% respondentů vybraných soukromých středních škol. V rámci školy pak 23%. Dle žáků k nejvíce útokům docházelo o přestávce, dále pak před vyučováním. Nejčastější formou, se kterou se žáci setkali, jsou verbální útoky, fyzické ubližování, brání a schovávání věcí. 2 respondenti označili v rámci třídy i vynucování peněz od oběti. K rizikovým místům, kde dochází k výše uvedeným útokům, patří zejména třída (23%), školní chodba, cesta ze školy a toaleta. K útočníkům patří zejména chlapci. Respondenti, kteří se někdy s některou nebo i více formami násilného chování setkali, uvedli, že se s problémem svěřili rodičům, kamarádovi, učitel. Pomoc výchovného poradce vyhledal jen jeden žák. Z výše jmenovaných nejčastěji pomohli rodiče (6%) a kamarádi. Žáci, kteří byli svědky útoku, ale nevyhledali pomoc, nejčastěji uváděli, že jim to bylo jedno. Na nepříjemné chování vůči své osobě si pak stěžovalo 27% žáků. Jako nejčastější formu uváděli nadávky, brání a schovávání věcí. 84% žáků soukromých škol správně odpovědělo, co znamená pojem kyberšikana.

2.2.3 Srovnání výsledků šetření na státních a soukromých školách

Výsledky dotazníkového šetření ukazují, že ve zkoumaných kolektivech státních i soukromých škol se objevují různé prvky agresivního chování.

Nejčastější útoky, kterých byli žáci svědky v rámci třídy, se shodně objevují verbální útoky, fyzické ubližování a braní a schovávání věcí. 2 žáci soukromých škol navíc uvedli, že se setkali s tím, že si agresor vynucoval od oběti peníze. V celkovém porovnání odpovědí na tuto otázku, jsem pak zaznamenala četnější odpovědi u respondentů soukromých typů škol. Mezi útoky, kterých byli žáci svědky v rámci školy, se opět shodně objevily verbální útoky. Druhý nejčastější typ ubližování se mezi porovnávanými školami liší. Žáci státních škol uvedli braní a schovávání věcí, žáci soukromých škol fyzické ubližování. Celkový počet odpovědí na tuto otázku byl pak opět četnější u žáků soukromých středních škol.

K výše uvedeným útokům na školách dochází nejčastěji o přestávce, což uvádí 13% žáků státních škol a 21% žáků soukromých škol. Druhou nejčastější uváděnou dobou je čas před nebo po vyučování. Místem, kde dochází k útokům, žáci označili nejčastěji třídu, chodbu, cestu ze školy. Na soukromých školách dochází k útokům i na toaletách. Nejméně rizikovým místem u obou typů škol se ukázala jídelna, kde je zřejmě nepřetržitý dozor z řad učitelů či personálu kuchyně. Četnost útoků žáci státních škol odhadují na 1krát až 5krát, žáci soukromých škol 11krát až 20krát. 1 žák ze státní školy a 2 žáci soukromých škol uvedli, že k útokům dochází každý den. 23% respondentů soukromých škol uvedlo, že byl útočník stejného věku, 10% respondentů nedokázalo odpovědět.

Respondenti obou typů škol, kteří byli svědky některé z forem agresivního chování, příliš neprojevovali zájem vyhledat pomoc. Jako důvod uváděli, že jim to bylo jedno nebo že nevěděli, komu se mohou svěřit. Žáci státních škol, kteří se ale rozhodli vyhledat pomoc, se pak nejčastěji obraceli na učitele (4%), žáci soukromých škol na rodiče (6%). Na otázku, zda pomohli ti, které žáci požádali o pomoc, odpovídali respondenti obou typů škol kladně. O pomoc výchovného poradce žáci obou typů škol neprojevovali zájem.

Nepříjemné chování vůči své osobě zažilo 18% respondentů státních škol a 27% respondentů soukromých škol. Nejčastější formu žáci shodně uváděli nadávky, tedy verbální formu. Druhou nejčastější formu braní a schovávání věcí.

V dotazníku byla také zařazena otázka, zda mají žáci z něčeho ve škole strach a pokud ano, z čeho. Nadpoloviční většina obou dotazovaných skupin respondentů uvedla, že ve škole

strach nemají. Pokud však mají, pramení tento strach zejména ze špatné známky, zkoušení či písemky. Poslední otázka v dotazníku testovala žáky, zda ví, co znamená pojem kyberšikana. Nadpoloviční většina žáků obou typů škol odpověděla správně.

2.2.4 Vyhodnocení hypotéz

Hodnocení hypotézy H1

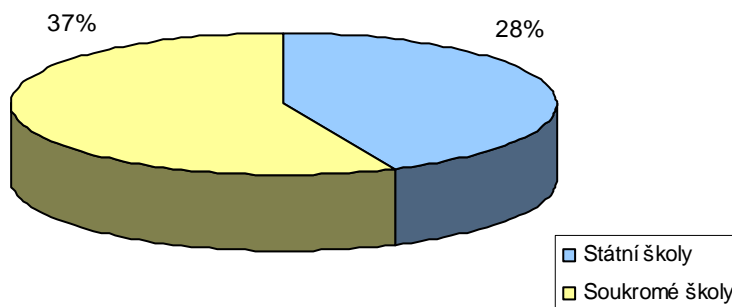
H1: Na státních školách se vyskytuje více agresivního chování než na soukromých školách.

K ověření hypotézy byly použity výsledky z dotazníku. Stěžejními otázkami pro ověření této hypotézy byly zejména otázky č. 2 a č. 10. Ty byly zaměřeny na svědectví nebo přímou zkušenost respondentů s agresivním chováním v rámci třídy a školy.

Výsledky dotazníku ukázaly, že 28% žáků státních škol a 37% žáků soukromých škol byli svědky nebo slyšeli o tom, že v rámci třídy nebo školy je jiným žákům ubližováno. Vlastní zkušenost s některým druhem agresivního chování uvedlo 18% žáků státních škol a 27% žáků soukromých škol (viz obr. č. 10. str. 51)

Hypotéza nebyla potvrzena.

Graf podílu svědectví respondentů s agresivním chováním na školách

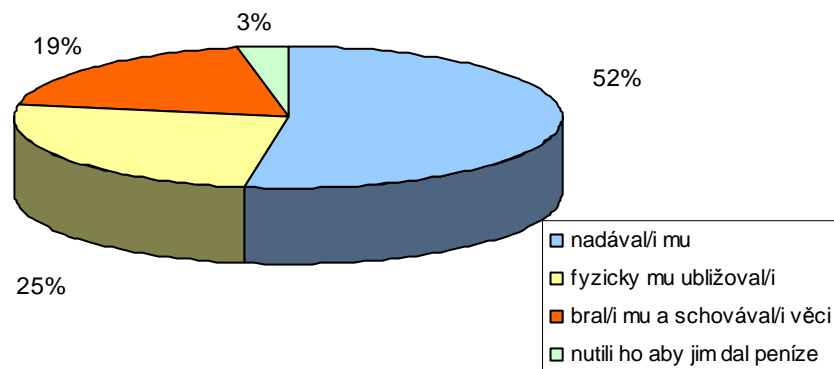
Obr. č. 12: Graf vyhodnocení hypotézy 1

Hodnocení hypotézy H2

H2: Na obou typech škol převažuje verbální forma agresivního chování.

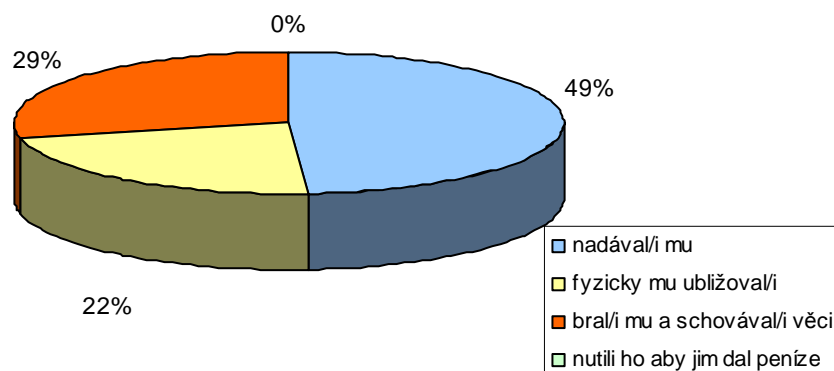
K ověření stanovené hypotézy jsem vycházela s výsledků dotazníku, které žáci uváděli v otázkách č. 2A, č. 2B a č. 10A. V těchto otázkách měli žáci označit způsob ubližování v rámci třídy a školy, kterého byli svědky nebo se kterým se osobně setkali. Žáci mohli zvolit více než jednu odpověď. Uvedené výsledky jsou sečteny z obou typů škol.

Graf podílu jednotlivých typů agresivního chování ve třídě

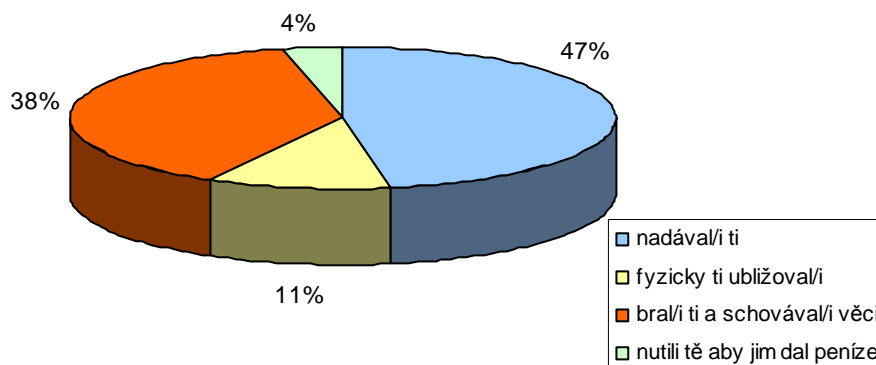

Obr. č.13: Graf vyhodnocení hypotézy 2

Graf podílu jednotlivých typů agresivního chování ve škole

Obr. č.14: Graf vyhodnocení hypotézy 2

Graf podílu osobní zkušenosti respondentů s agresivním chováním

Obr. č.15: Graf vyhodnocení hypotézy 2

Přestože se žáci obou typů škol setkali se všemi uvedenými formami agresivního chování, šetřením bylo zjištěno, že v rámci třídy i školy převažovaly verbální útoky. Osobní zkušenost s touto formou pak uvedlo celkem 47% žáků.

Stanovená hypotéza se potvrdila.

Hodnocení hypotézy H3

H3: Čestnost agresivních útoků mezi žáky je v rámci třídy vyšší než v rámci školy. K ověření poslední hypotézy jsem využila odpovědi na otázky č. 2, č. 2A, č. 2B. Úkolem respondentů obou typů škol bylo v zadaných otázkách označit, kde se s agresivním chováním nejčastěji setkali.

Výsledky dotazníku ukázaly, že respondenti, kteří se s některou formou agresivního chování setkali, označili, že k těmto útokům dochází ve třídách (56%) a ve školách (41%). Uvedené hodnoty jsou sečteny z obou typů škol a dokazují, že k agresivním útokům dochází zejména v rámci třídy. (viz obr. č. 2, 2A,2B str. 40, 41, 42)

Hypotéza byla potvrzena.

2.3 Diskuse k výzkumu

Stanoveným cílem v úvodu praktické části mé práce bylo porovnat pomocí anonymní dotazníkové metody rozdíly v projevech a četnosti agresivního chování u žáků čtvrtých ročníků vybraných státních a soukromých středních škol v okrese Kroměříž. K tomuto cíli jsem vyslovila tři hypotézy, jejichž platnost jsem chtěla ověřit.

Grafické vyjádření otázek v praktické části přehledně ukazuje situaci v jednotlivých typech škol. Respondenti obou typů škol uvedli, že se s nepříjemným chováním svých spolužáků setkali nejen v rámci třídy a školy, ale řada z nich i osobně. Situace na zkoumaném vzorku soukromých škol se ukázala horší, než situace na státních školách, čímž se nepotvrdila hypotéza č. 1.

Hypotézu č. 2 se potvrdit podařilo. Přestože žáci obou typů škol uváděli jako nejčastější formy agresivního chování fyzické ubližování a braní a schovávání věcí, nejvíce odpovědí jsem nakonec zaznamenala u možnosti nadávání, tedy verbální formy.

Také hypotéza č. 3 byla potvrzena. K agresivním útokům mezi žáky obou typů škol dochází především v rámci dané třídy než v rámci školy.

Z šetření v dotazníku vyplynulo zajímavé zjištění, které ukázalo, že podstatná část žáků, kteří byli svědky nějakého agresivního útoku, nevyhledali pomoc. Jako důvod nejčastěji uváděli, že jim to bylo jedno, nebo nevěděli, komu by se mohli svěřit. Skutečnost neochoty svěřit se dospělým či výchovnému poradci může být způsobena přijetím tohoto chování jako jisté „normy“, která ve školách panuje, nebo strachem ze zhoršení situace či nedostatkem důvěry vůči autoritám, která je jedním ze znaků dospívání.

Přestože výzkum ukázal, že v obou školách dochází k nejrůznějším formám agresivního chování, žáci na dotaz, zda mají ve škole z něčeho strach, nejčastěji uváděli, že mají strach z písemky, zkoušení nebo špatné známky.

2.3.1.1 Porovnání stěžejních hypotéz bakalářské práce a Výzkumné studie

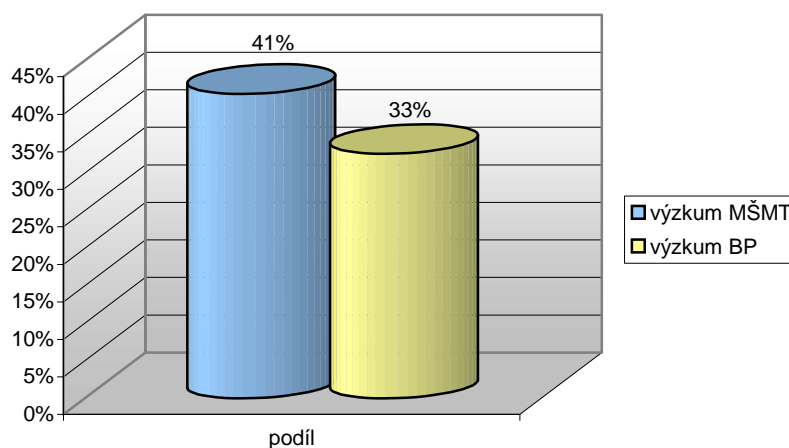
Tvůrci Výzkumné studie uvedené v teoretické části této práce (kapitola 1.9) si stanovili stěžejní hypotézu, která zní: “V celém souboru základních škol se předpokládá značný – doposud zjištěný nebo vyšší výskyt šikanování.”

Záměrem hypotézy bylo porovnat toto celorepublikové šetření výskytu šikanování s dřívějšími výzkumy, které ukazovaly, že je šikanováno zhruba 20% dětí. Rozsah výskytu šikanování se v různých okresech České republiky pohyboval od 11% do 31,5%.

K ověření platnosti této hypotézy autoři nerozdělují žáky na soubor Zdravá škola a kontrolní soubor škol, ale hodnotí celkovou situaci na obou školách dohromady.

K zjištěným výsledkům ve Výzkumné studii jsou připojeny výsledky výzkumu této bakalářské práce, který byl proveden na státních a soukromých středních školách v okrese Kroměříž. Zjištěné výsledky škol byly také sečteny dohromady.

Grafické znázornění ukazuje srovnání výsledků Výzkumné studie s výsledky bakalářské práce

Obr. č.16: Výskyt agresivního chování na školách

Vyhodnocení první hypotézy Výzkumné studie a bakalářské práce

Hypotéza, která předpokládala značný – doposud zjištěný nebo vyšší výskyt šikanování v celém souboru základních škol, se potvrdila. Zjištění, že 41% dětí je na základních školách v České republice šikanováno, je velmi závažné. Evidentně svědčí o epidemickém výskytu tohoto sociálně patologického jevu na našich základních školách.

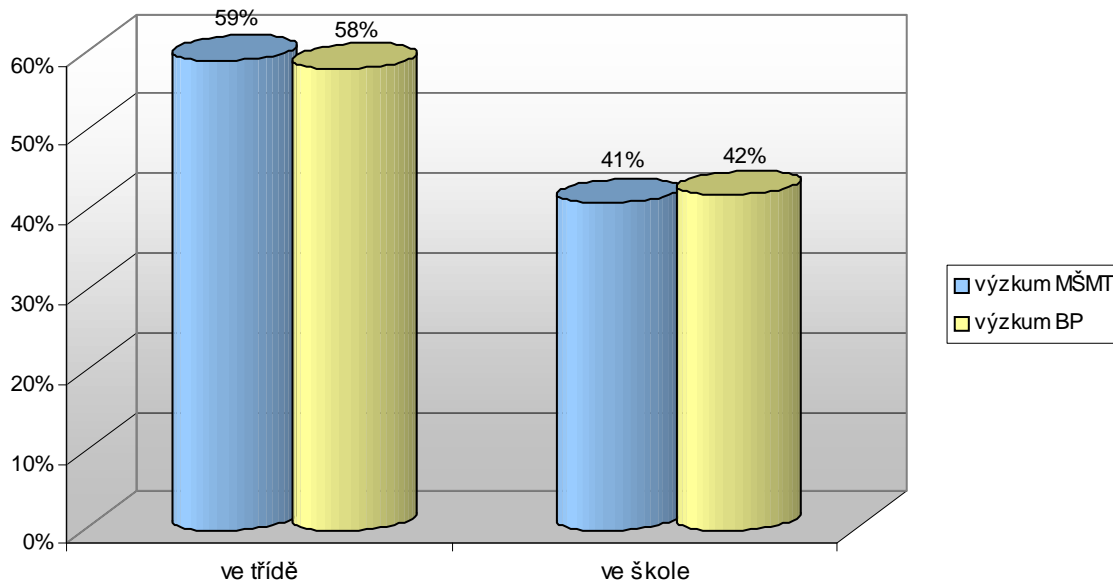
Ve srovnání s výzkumem Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy (MŠMT) je situace na zkoumaném vzorku středních škol v okrese Kroměříž, které uvádím v bakalářské práci, (BP) nižší. Avšak zjištěná hodnota 33% žáků, kteří šikanu připouští, není nikterak uspokojivá.

Dalším z ústředních témat, kterým se autoři Výzkumné studie zabývají, je výskyt šikanování v rámci třídy a školy mezi souborem Zdravá škola a škola kontrolního souboru.

Také výzkumná část bakalářské práce se zabývá výskytem agresivního chování na školách v porovnání třídy a školy. K této otázce byla rovněž vyslovena hypotéza, která zní: „Četnost agresivních útoků mezi žáky je v rámci třídy vyšší než v rámci školy.“

Zjištěné výsledky z obou typů škol uvedené ve Výzkumné studii jsou pro přehlednost opět sečteny dohromady, stejně tak i výsledky respondentů z výzkumu uvedeného v bakalářské práci.

Grafické znázornění ukazuje srovnání výsledků Výzkumné studie s výsledky bakalářské práce -výskyt agresivního chování v rámci třídy a školy

Obr. č.17: Agresivní chování v rámci třídy a školy

Vyhodnocení hypotézy

Hypotézu, která předpokládala, že četnost agresivních útoků je mezi žáky v rámci třídy vyšší než v rámci školy, se také podařilo potvrdit. Výsledky z Výzkumné studie a výzkumu této bakalářské práce jsou téměř shodné.

ZÁVĚR

Bakalářskou práci jsem rozdělila do dvou hlavních částí - na teoretickou a praktickou část. Cílem teoretické části práce bylo shrnout nejdůležitější poznatky, týkající se problematiky šikany na školách. Vymezila jsem zde pojem šikana, zabývala jsem se jejím výskytem, faktory vedoucími k jejímu vzniku a vývoji, charakteristikou jednotlivých účastníků, vývojovými stádii a důsledky. Shrnula jsem nejdůležitější poznatky, které jsem zjistila z odborné literatury a kompilací je převedla do vlastního textu. Nejvíce jsem využila poznatků zejména českých autorů: Koláře, Říčana, Bendla a anglických autorek Parry a Carrington. Všichni jmenovaní jsou uznávanými odborníky na problematiku šikany.

Cílem praktické části této práce bylo zjistit a porovnat pomocí anonymní dotazníkové metody rozdíly v projevech a četnosti agresivního chování u žáků čtvrtých ročníků vybraných státních a soukromých středních škol v okrese Kroměříž. Při sestavování dotazníku jsem vycházela z dotazníků, které ve své publikaci Čelíme šikanování uvádí anglické autorky Parry a Carrington. K této části práce jsem navíc připojila porovnání stěžejních hypotéz svého výzkumu a Výzkumné studie Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR. Z výsledků šetření jsem dospěla k závěru, že různé formy násilí mezi žáky obou typů škol skutečně existují. Řada žáků se k nim však často staví lhostejně, nemají snahu situaci řešit. Často dokonce ani neví, koho mají požádat o pomoc a radu. Je proto potřeba, aby na těch pozicích a místech, která mají žákům pomáhat, byli schopní a ochotní lidé, kteří budou profesionálně vyškoleni k práci se všemi účastníky šikany. Podpora lidí, kteří mají zájem a snahu nějak tento stav změnit k lepšímu, by měla být jednou z hlavních priorit naší společnosti.

Další vývoj agresivity a šikany mezi dětmi a mládeží je obtížné předpovídat. Velký podíl na jejím růstu či poklesu bude mít celkový vývoj naší společnosti. Domnívám se, že záleží především na roli a účtě k institutu manželství a rodiny, protože funkční rodina je místem, které člověku poskytuje bezpečí, pevné zázemí, oporu a jistotu. Důležitou roli sehrají také postoje politiků, ale i široké veřejnosti k problematice rostoucího násilí u dětí a mládeže. Já jsem v této oblasti optimista a nevzdávám se naděje na pozitivní změny. I když současná situace tomu příliš nenasvědčuje, přesto věřím, že hodnoty jako úcta k životu, tolerance, respektování odlišných názorů jsou ukryty v hloubi duše každého člověka.

SEZNAM CITOVANÉ LITERATURY

- [1] ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-049-9
- [2] ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-049-9
- [3] Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky. Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení čj. 28 275/2000-22. (Věstník Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky). Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky, 2000.
- [4] Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky. Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení čj. 28 275/2000-22. (Věstník Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky). Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky, 2000.
- [5] ONDRÁČEK, P. *Františku, přestaň konečně zlobit, nebo 1.vyd.*, Praha: ISV, 2003. ISBN 80-86642-18-6
- [6] BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003. ISBN 80-86642-08-9
- [7] KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7367-014-3
- [8] <http://cs.wikipedia.org/wiki/kyberšikana>
- [9] Sociální klima v prostředí základní škol v ČR -Výzkumná studie, MŠMT, Praha 2002

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] BENDL, S. Prevence a řešení šikany ve škole. Praha: ISV, 2003. ISBN 80-86642-08-9
- [2] ERB, H.H. Násilí ve škole a jak mu čelit. Praha: Amulet, 2000. ISBN 80-86299-22-8
- [3] HARTL, P. Psychologický slovník. Praha: Budka, 1993. ISBN 80-901549-0-5
- [4] KOLÁŘ, M. Bolest šikanování. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7367-014-3
- [5] KOLÁŘ, M. Skrytý svět šikanování ve školách. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-049-9
- [6] Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky. Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení čj. 28 275/2000-22. (Věstník Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky). Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky, 2000.
- [7] ONDRÁČEK, P. Františku, přestaň konečně zlobit, nebo 1.vyd., Praha: ISV, 2003, 170 s. ISBN 80-86642-18-6
- [8] PARRY, J., CARINGTON, G. Čelíme šikanování. Sborník metod. Praha: Institut pedagogicko-psychologického poradenství České republiky, 1997
- [9] ŘÍČAN, P. Agresivita a šikana mezi dětmi. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-049-9
- [10] Sociální klima v prostředí základní škol v ČR - Výzkumná studie, MŠMT, Praha 2002

Periodika:

- [1] DUCHOŇOVÁ, I. Kyberšikana – fenomén dnešní doby? Prevence, 2009, roč. 6, č. 2, s.4

Internetové zdroje:

<http://cs.wikipedia.org/wiki/kyberšikana>

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

MŠMT Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy.

BP Bakalářská práce

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obr. 1: Pohlaví respondentů.....	39
Obr. 2: Byl/a jsi svědkem, slyšel/a jsi o tom, že někdo někomu ve třídě nebo ve škole ubližuje?.....	40
Obr. 2A: Pokud ano, jakým nejčastějším způsobem k tomu dochází ve tvé třídě?.....	41
Obr. 2B: Jakým nejčastějším způsobem k tomu dochází ve škole?.....	42
Obr. 3: Kolikrát se to stalo?.....	43
Obr. 4: Kdy se to stalo?.....	44
Obr. 5: Kde se to stalo?.....	45
Obr.6: Byl ten, kdo druhému ublížil starší?.....	46
Obr. 7: Řekl jsi to někomu?.....	47
Obr. 7A) Pokud ano, komu?.....	48
Obr. 7B) Pokud ne, proč?.....	48
Obr. č. 8: Zastal se oběti někdo z těch lidí, kterým jsi násilné chování oznámil/a?.....	49
Obr. 8A Pokud ano, kdo?.....	49
Obr. 9 Máš ve škole z něčeho strach?.....	50
Obr. 9A Pokud ano, z čeho?.....	50
Obr. 10: Choval se k tobě někdy někdo z vaší třídy nebo školy nepříjemně?.....	51
Obr. 10A Pokud ano, jak?.....	52
Obr. 11 Pojem kyberšikana znamená.....	53
Obr. č. 12: Graf vyhodnocení hypotézy 1.....	56
Obr. č.13: Graf vyhodnocení hypotézy 2.....	57
Obr. č.14: Graf vyhodnocení hypotézy 2.....	57
Obr. č.15: Graf vyhodnocení hypotézy 2.....	58
Obr. č.16: Výskyt agresivního chování na školách.....	60
Obr. č.17: Agresivní chování v rámci třídy a školy.....	62

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha P I: Dotazník

6. Byl ten, kdo druhému blížil, starší?

- a) ano
b) ne
c) stejného věku
d) nevím

7. Řekl jsi o tom někomu?

- a) ano
b) ne

7A) Pokud ano, komu?

- a) rodičům
b) učitelům
c) kamarádovi
d) výchovnému poradci/poradkyni
e) někomu jinému

7B) Pokud ne, proč?

- a) bál jsem se
b) bylo mi to jedno
c) nevěděl jsem komu

8. Zastal se oběti někdo/pomohl jí někdo z těch lidí, kterým jsi násilné chování oznámil/a?

- a) ano
b) ne

8A) Pokud ano kdo?

- a) učitel, výchovný poradce
b) kamarádi, spolužáci
c) já
d) rodiče
e) kolemjdoucí

9. Máš ve škole z něčeho strach?

- a) ano
b) ne

9A Pokud ano, z čeho?

- a) fyzického napadení
b) spolužáků
c) učitele
d) špatné známky ze zkoušení, z písemky
e) šikany

10. Choval se k tobě někdy někdo z vaší třídy nebo školy nepříjemně?

- a) ano
b) ne

10A Pokud ano jak?

- a) nadával ti
b) fyzicky ti ubližoval
c) bral ti a schovával věci
d) nutil tě, abys mu dal peníze

11. Termín kyberšikana znamená

- a) šikana v mateřské škole
b) šikana prostřednictvím moder. technologií (mobil, internet)
c) šikana mezi děvčaty
d) šikana v zaměstnání